

Szoliva Gábor OFM

**Előkerült Oláh Miklós esztergomi érsek kottás
Psalterium Strigoniense-je (1523) Münchenből — II.
A himnárius jellemzése**

A középkori magyar himnuszmagyományok dallamtörténeti kutatása egyszerre összetett és nehéz, ugyanakkor jelentős és sokat ígérő feladat.¹ Összetett, hiszen zenei, nyelvi és irodalmi szempontból folyamatosan változó, a középkor végéig fejlődő gyűjteményekkel kell számolni, melyek őrzik archaikus elemeiket, mégis korról korra megújulnak. Nehéz, hiszen a himnuszok a teljes középkor folyamán megtartották másodlagos szerepüket a zsolozsma többi zenei tételével (antifónák, responzóriumok stb.) szemben, ezért dallamanyaguk többnyire kimarad az antifonálékból és a hangjelzett breviáriumból.² Fennmaradt zenei forrásaink amúgy is alacsony száma a himnuszokra nézve így még kevesebb emléket ígér. A ma ismert tételek egy része ráadásul nem a nagy gonddal összeállított, zeneileg megbízhatóbb pszalteriumkódexekben maradt fenn, hiszen számos köztük erősen töredékes, hanem sok esetben egy-egy kántor vagy kisebb (szerzetesi) közösség használatára másolt kantuálék és processzionálék lapjain. A feladat mindezek ellenére sokat ígér. Szendrei Janka egy korábbi tanulmányában³ jellemző példákkal már bizonyította, hogy a himnuszok dallamválasztása sajátosan fémjelzi az egyes középkori liturgikus úzusokat. Nem elég tehát a himnuszok szövegkezdetével leírni a helyi egyházak vagy az egyes szerzetesrendek szokásrendjét: a teljes képhez az európai dallamanyagból való válogatás módja, a helyi kompozíciók és variánsok, valamint az *ad notam* utalások sajátos rendszere is hozzátartozik. Az egyes himnáriusok ilyen részletes ismerete —annak önálló történeti értékén túl— azután jelentős segítséget nyújthat egy új forrás vagy töredék eredetének meghatározásához is.

Különösen fontos középkori zenetörténetünk szempontjából a magyar érseki székhely, Esztergom himnuszmagyománya, hiszen annak hatása messze túlmutat az érsekség határain: egyaránt merítettek belőle a pálosok, az Esztergomtól függő számos püspökség és társaskáptalan, vagy épp a korai protestáns közösségek saját liturgiájuk összeállításakor. Mindemellett a fenti elemzést —teljes

¹ Köszönettel tartozom Szendrei Jankának, Kovács Andreának és különösen Földváy Miklós Istvánnak tanulmányom kéziratának gondos átnézéséért és értékes tanácsaikért.

² Himnusz dallamaink közül néhányat antifonáléink (pl. Str-7, IstA, Str-3) is megőriztek: mivel koronként az újabb dallamok nem szerepeltek a használatban lévő himnuszgyűjteményekben, a karkönyvek szerkesztői ezúton kívánták őket bevezetni az írásos hagyományba.

³ SZENDREI Janka: „A himnuszok dallamválasztása jellemző a liturgiákra”, *Magyar Egyházzene* IV (1996/1997) 307–314.

kottás psalterium hiányában, valamint a meglévő források töredékessége vagy közvetettsége miatt — az esztergomi himnárium egészen nem lehetett elvégezni.

A müncheni Bayerische Staatsbibliothek gyűjteményében megtalált 1523-as kottás *Psalterium Strigoniense* (Oláh-psalterium, Str-380)⁴ lényegében teljes himnáriuma éppen ezért komoly jelentőségű. A késő középkori Esztergom himnuszanyagának hiteles tanújaként számos, eddig ismeretlen esztergomi dallamvariánszt szolgáltat, bizonyítja tucatnyi, pálos forrásban fennmaradt dallam esztergomi eredetét, hibás kottázással megőrződött himnuszokat igazít ki, és ismertté teszi az *ad notam* utalások sajátosan esztergomi rendszerét. Ez utóbbival kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy a több szöveggel szereplő, szinte tónusszerűen használt dallamok („csoportdallamok”) megválasztása, az azokon énekelt szövegek száma az anyag leginkább korhoz kötött, mondhatni divatszerű eleme. Épp az *ad notam* utalásokkal lehetett ugyanis az egyes korok himnáriumát „aktualizálni”, egy-egy kedvelt dallam előtérbe helyezésével sajátos arculatúvá tenni. Az Oláh-psalteriumból és főképp annak szanktoráléjából kiolvasható többszörös szöveg-dallam hozzárendelések ezért főképp a késő középkori Esztergom szokását tükrözik, bár feltételezhetően többszáz éves szerves fejlődés — az egy-egy dallamhoz tartozó szövegek számának fokozatos bővülése — áll mögöttük.⁵

A himnárium értékelésének módszertani megfontolásai

Rajeczky Benjamin alapművében, a *Melodiarium Hungariae Medii Aevi* kötetében (RajMel I és Ip)⁶ gondosan közzétette a hazai kódexekben fennmaradt himnusz-dallamokat. A rendelkezésre álló források összehasonlító elemzése során három összetartó kéziratot talált: a *Budai psalterium* (PsalBud),⁷ a pálos *Leleszi vespérale* (VLelesz)⁸ és a *Częstochowai pálos kantuále* (CantPaul)⁹ himnuszai szoros

⁴ Bayerische Staatsbibliothek, München, Res/2 Liturg. 380. A forrás általános bemutatását, antifónakészletének elemzését lásd e cikk első részeként: *Magyar Egyházzene* XX (2012/2013) 55–66. A könyv történetéről bővebben lásd az alábbi, megjelenés előtt álló tanulmányt: SZOLIVA Gábor OFM: „Újabb liturgikus könyv Oláh Miklós esztergomi érsek könyvtárából: kottás Psalterium Strigoniense (1523) került elő Münchenből”, *Magyar Könyvszemle* CXXIX (2013). — A Res/2 Liturg. 380 kézirat fotóit a Bayerische Staatsbibliothek München engedélyével közöljük.

⁵ A szanktoráléban kottázás nélkül hagyott himnuszok (f133^v *Tibi Christe splendor Patris*, f135^v *Andrea pie sanctorum*, f138^v *Deus plasmator cunctorum*, f139 *Christe lucis splendor vere*, f140 *Gratuletur ecclesia*) jól példázzák, hogy az *ad notam*-csoportokat nem egy-egy másoló saját (*ad hoc*) döntése hozta létre. A Str-380 notátora megtehetette volna, hogy a mintapéldányában nem szereplő himnuszokhoz szótagszám alapján dallamot rendel, ehelyett azonban — kialakult szokás hiányában — üresen hagyta a kottasorokat a későbbi énekesek bejegyzéseinek.

⁶ RAJECZKY Benjamin (közr.): *Melodiarium Hungariae Medii Aevi. I. Hymni et sequentiae*. Editio Musica, Budapest 1956¹. 1982², valamint UÓ: *Melodiarium Hungariae Medii Aevi. I. Hymni et sequentiae. Pótkötet*. Editio Musica, Budapest 1982.

⁷ Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. I.3c; további két töredéke: MTA Kézirattár, K 480.

⁸ Sopron, Állami Levéltár, korábban Jászó, Premontrei Prépostság könyvtára, „Kézirat 93”.

⁹ Częstochowa, Archiwum Paulinów, 583 R. I. 215.

dallami rokonságot mutatnak.¹⁰ Mivel az összetartozás oka az, hogy mindhárom kézirat anyaga az esztergomi hagyományban gyökerezik, Oláh Miklós pszaltériumát (Str-380) e forrásokkal szükséges összevetni. A fenti kéziratok közül legértékesebbnek a Budai pszaltériumot tartjuk,¹¹ mely bár eredetileg a teljes esztergomi himnuszkiészletet tartalmazta, mára sajnos erősen töredékes állapotú. A két pálos forrás jórészt ép, dallamanyaguk azonban eleve válogatott volt, így nem adhatnak teljes áttekintést. További himnuszforrásaink, mint például a *Psalterium Blasii* (PsalBlasii),¹² a zágrábi himnuszforrások,¹³ vagy az erdélyi szász városokból fennmaradt pszaltériumok¹⁴ a magyar középkor dallamörökségét bővítik ugyan, de általában nem tájékoztatnak az esztergomi változatokról. A tanulmányban alább közölt táblázatok tartalmazzák az Oláh-pszaltérium anyagának a fenti, esztergomi eredetű forrásokkal való összevetését.

Az Oláh-pszaltérium összesen 108 himnusztételt tartalmaz. A könnyebb tájékozódás érdekében az egyes himnuszokra az általam kijelölt, 1–108-ig terjedő sorszámukkal (nr.) hivatkozom, melyek segítségével a táblázatokból könnyen kikereshető a tételek többi jellemzője. Az *ad notam*-ot is e sorszámok segítségével adom meg.

Az *ad notam* utalások további magyarázatra szorulnak. A könnyebb használat kedvéért a Str-380-ban akkor is újra kikottázták az egyes tételeket, ha azok dallama előbb már szerepelt a könyvben, így szöveges *ad notam* utalással egyetlen esetben sem találkozunk. A himnuszok táblázatos rendszerezéséhez a többször szereplő dallamok („csoportdallamok”) szövegei közül utólag egy-egy „alapszöveget” választottam, amellyel a továbbiakban a csoportdallamokra

¹⁰ RAJECZKY Benjamin: „Himnuszok”, in Uő (szerk.): *Magyarország zenetörténete I. Középkor*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988. 331. A szerző itt az esztergomi himnuszforrások közé sorolja még a Csíksomlyói pszaltérium-ot (Șumuleu Ciuc/Csíksomlyó, Ferences kolostor könyvtára, egykor Cod. lat. 1, ma A IV 1/5264; a Rajeczky-féle Melodiariumban külön jelzettel szerepel a zsoltáros rész és a himnárium: R 26g és R 26l), melyet ma már nem tartunk e csoport tagjának. A Melodiariumban ismeretlen okokból R 26g jelzetmegjelöléssel ugyanis nem a Csíksomlyói pszaltérium zsoltáros részének diaton dialektusú himnuszai szerepelnek, hanem a Budai pszaltérium (R 8) dallamanyaga jelenik meg újra, látszólag egy másik, önálló esztergomi forrásként. Az R 26g valójában az R 21 és az R 24 jelzetű ferences pszaltériumok zsoltáros részével áll rokonságban, azaz nincs köze sem a Budai pszaltériumhoz, sem Esztergomhoz. A forrás R 26l jelzetű himnáriuma helyesen, diaton dialektusú dallamaival szerepel a Melodiariumban. (Köszönet illeti Medgyessy S. Norbertet a Csíksomlyói pszaltérium fotóinak elkészítéséért.)

¹¹ Buda plébániái az esztergomi székesegyházi úzúst követték, ami összhangban van azzal, hogy egészen a XVIII. század végéig ún. exempt jogállásúak voltak, azaz közvetlenül az esztergomi érsek joghatósága alá tartoztak. Éppen ezért a vélhetően budai íróműhelyben készült, XV. századi Budai pszaltérium esztergomi főforrásaink közé tartozik. A forráscsoportról lásd bővebben: DOBSZAY László: *Corpus Antiphonarum. Európai örökség és hazai alakítás*. Balassi Kiadó, Budapest 2003. 40–42.

¹² Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Clmae 128.

¹³ Zágrábi himnárium-töredékek (Zagreb/Zágráb, Metropolitanska Knjižnica, MR 21); *Thuz Osváth intonáriuma* (Zagreb/Zágráb, Metropolitanska Knjižnica, MR 10).

¹⁴ *Segesvári pszaltérium* (Sighișoara/Segesvár, Biblioteca Documentara, nr. 20679); *Szebeni pszaltérium* (Sibiu/Nagyszeben, Muzeul Național Brukenthal, Ms. 615); *Brassói pszaltérium* (Brașov/Brassó, Archiv Bisericii Negri, I. F. 70).

hivatkozom. A kiválasztásnál először a temporále himnuszait, majd a szanktorále régebbi himnuszait részesítettem előnyben. Ahol egyikből sem választhattam, ott vagy a Budai pszaltériummal való tökéletes dallami egyezés alapján, vagy önkényesen jelöltem ki egyet. A táblázatok könnyebb áttekinthetősége kedvéért szürke háttérrel kaptak az egyetlen (önálló) dallammal szereplő himnusztételek és az egyes csoportdallamok általam választott alapszövegei. E megjelölt tételeket összeszámolva kijelenthető, hogy a XVI. század elején az esztergomi úzusban legalább 66 különböző himnuszdallamot énekeltek.¹⁵

A zsoltáros rész himnuszdallamainak sajátosságai az Oláh-pszaltérium-ban

A zsoltáros részben szétszítva 19 himnusz található, melyek közül 6 —a kishórak, a kompletórium és a vasárnapi laudes himnuszai— kottavonalak nélkül szerepel. E hiány jól érthető a kishórak és a kompletórium esetében, hiszen e himnuszok szövegei az egyházi év adott időszakában a nagyhórákban énekelt dallamokon hangzottak el,¹⁶ és ha ezek közül egyet is kikottáztak volna, az megnehezítette volna a szövegek más dallamra való alkalmazását. A vasárnapi laudes himnusza (nr. 1 *Ecce iam noctis*) azonban rejtélyes módon kottaszisztéma nélkül maradt. Mivel az Esztergomi ordinárius sehol sem említi a tétel *ad notam* utalását, nem valószínű, hogy ezt a himnuszt is több dallammal énekeltek volna. Megerősíti e feltételezést, hogy a zsoltáros rész himnuszai között egyedül az *O Pater sancte* (nr. 18) dallamára énekelhető el ez a szaffikus tétel, azaz ha nem lett volna saját dallama, nem is kínálkozott volna választási lehetőség. Ezek alapján inkább arra kell gondolnunk, hogy a szedés során elkövetett, véletlen nyomdai hiba miatt maradt el a vonalrendszer, és a notátor később nem tudta a tétel önálló dallamát beírni a kötetbe.¹⁷

¹⁵ A dallamok számát növeli négy, a zsolozsmában nem énekelt, ezért kötetünkéből kimaradt himnusz. Az Oláh-pszaltériummal közel egykorú Bakócz-graduáléban (Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. I. 1a–b) szereplő további himnuszok: I/f4 *Benedictus es Domine*, I/f123 *Laudes omnipotens ferimus*, I/f111^v *O Redemptor sume carmen*, I/f115 *Tellus ac aethra iubilent*.

¹⁶ Ld. erről: FÖLDVÁRY Miklós István: *Rubrica Strigoniensis. A középkori Esztergom liturgiájának normaszövegei*. PhD-értekezés. ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2008. 364skk. (A PsalBud és a PsalBlasii közül egy-egy saját dallamot a kompletórium himnuszához is. A PsalBud dallamát „dominicalis” felirat alatt sikerült azonosítani az *Isztambuli antifonále* toldalékában, a 296bis fólíóra írt *Te lucis*-himnuszok között.)

¹⁷ A szóban forgó 1523-as *Psalterium Strigoniense* szedésekor Petrus Liechtenstein alkalmazottai minden bizonnyal jelentősen támaszkodtak a szintén velencei Lucantonio Giunta műhelyében 1515-ben nyomtatott első kiadásra (ld. a tartalmi, rubrikális, szerkesztésbeli és tipográfiai párhuzamokat a két nyomtatvány között). Az OSzK RMK III. 207 jelzet alatt őrzött példánya alapján (f13^v) himnusunk már az első kiadásban is kottavonalak nélkül szerepel, tehát egy még korábbi hibával állunk szemben. (Hasonló hiányosság továbbvitelét láthatjuk a vízkereszt *Quem non praevalent* tételnél.) Mindez azért sajnálatos, mert így az *Ecce iam noctis* esztergomi dallamvariánsa továbbra is ismeretlen. Önálló dallammal közli a himnuszt a PsalBlasii (RajMel I/79), melyhez nagyon közel áll a Szebeni pszaltérium tétele (f15^v). Ezekről különböző, de szintén önálló dallamot tartalmaz egy XIV. századi

A 13 kottás himnusz közül 12 ép, egy pedig töredékes,¹⁸ de ez utóbbi dallamválasztása is megállapítható. A laudesek és vesperások himnuszainak *ad notam* rendszere ezért —a fent említett vasárnapi *Ecce iam noctis* kivételével— rekonstruálható. Önálló dallammal szerepelnek a vasárnapi első és második vesperás himnuszai (nr. 18 *O Pater sancte* és nr. 9 *Lucis Creator optime*), a hétköznapi vesperások és laudesek pedig két dallamon osztoznak (nr. 8 *Aurora iam spargit* és nr. 15 *Caeli Deus sanctissime*). Figyelemreméltó, hogy az elosztás egyenlőtlen, azaz nem jelöltek ki például egy laudes- és egy vesperásdallamot. Más szóval nem egyfajta liturgikus „rendszerelv” nyomán, hanem inkább az egyedi szöveg-dallam kapcsolat figyelembevételével osztották szét az egyes tételeket.¹⁹

A Budai pszaltériumban még érzékenyebb e dallamkiosztás, ugyanis a *Caeli Deus*-dallam két befejezéssel szerepel. Eltérő jelleget eredményez a második változat zárlatában megjelenő C hang és az azt követő kvarttlépés:

PsalBud f19^v *Caeli Deus sanctissime* (= Str-380 nr. 15)

PsalBud f25^v *Plasmator hominis Deus*

Az Oláh-pszaltériumból (talán gyakorlati okok miatt) elmaradt ez a kettősség: a fenti dallamra szánt összes szöveg az első variánst használja.

A hétköznapi laudesek másik, visszatérő himnuszdallamának (nr. 8 *Aurora iam spargit*) változatai nem mutatnak lényegi eltérést.

Str-380 nr. 8 *Aurora iam spargit* (= PsalBud f9^v, RajMel I/47)

Az 1. táblázatban látható a zsoltáros rész himnuszbeosztása a Budai pszaltérium fennmaradt anyagával összevetve. (Az említett pálos források azért maradnak ki az összehasonlításból, mert azok egyike sem pszaltérium, és ezért a fenti himnuszokat rendszerezetten nem tartalmazzák.)

erdélyi ferences pszaltérium (Budapest, Nemzeti Múzeum, Clmae 366, f23, RajMel I/88) is. A Brassói pszaltériumban (f17) és a Segesvári pszaltériumban (foliálás nélkül, kiadatlan) az *O Pater sancte* Esztergomból ismert dallamának egy nagyon távoli variánsát találjuk az *Ecce iam noctis* himnusznál.

¹⁸ A keddi laudes himnuszából (nr. 4 *Ales diei nuntius*) a zsoltáros rész utólagos felvágása miatt csak az utolsó két kottasor maradt meg. Erről bővebben lásd a tanulmány első részét.

¹⁹ Az egyenlőtlen dallamkiosztás nem egyedi eset a hazai forrásokban. A Psalterium Blasii zsoltáros részében a Str-380 elrendezésétől különböző, egyenlőtlen csoportosítást találunk: a forrás a vasárnapi első és második vesperás (RajMel I/61b és I/19a), valamint a laudes (RajMel I/79) hasonlóan önálló dallamai mellett a hét összes többi himnuszát egyetlen dallamon közli (RajMel I/59c), kivéve a hétfői laudest (RajMel I/47).

Az oszlopokban az alábbi adatok szerepelnek: a tétel *sorszáma*; a Str-380-beli *fóliószám*; a *nap* és a *óra*, melyben az adott tétel szerepel; a tétel *ad notam*-jának (ha van) sorszáma; a tétel szöveges *incipit*-je; a tétel fóliószáma a Budai pszaltériumban (utána az esetleges dallami eltérés jelzése az adott szótag dőlt szedésével); végül a *megjegyzés* (az önálló vagy csoportdallamok sorszáma Rajeczky Melodiariumában, európai párhuzamai Stäblein himnuszkiadásában,²⁰ ill. a Str-380 *ad notam* tételeinek esetleges eltérései a csoportdallamtól). Az *ad notam* oszlopban szereplő csillag (*) a több dallamra való alkalmazást, míg a ket-
tős kereszt (#) a Budai pszaltérium elveszett tételeit jelöli.

Oláh-pszaltérium (Str-380)					PsalBud	
nr.	folio	(dies)- hora	ad notam	incipit	folio: <i>eltérés</i>	<i>megjegyzés</i>
1	12 ^v	D-L	?	Ecce iam noctis (<i>kotta nélkül</i>)	#	Vö. RajMel I/79
2	13	D-I	*	Iam lucis orto (<i>kotta nélkül</i>)	#	
3	25	f2-L	15	Splendor Paternae gloriae	#	
4	34	f3-L	8	[Ales diei nuntius] (<i>utolsó két kottasor ép</i>)	#	Str-380: excitator
5	43	f4-L	8	Nox et tenebrae	#	Str-380: albescit
6	54	f5-L	15	Lux ecce surgit aurea	#	Str-380: caecitas
7	64 ^v	f6-L	15	Aeterna caeli gloria	#	
8	76 ^v	Sabb- L	-	Aurora iam spargit	9 ^v	RajMel I/47, vö. Mel 2 ₁ Kempten
9	79	D-V	-	Lucis Creator optime	12 ^v	Vö. RajMel I/19d és Mel 22
10	84	III	*	Nunc sancte nobis Spiritus (<i>kotta nélkül</i>)	#	
11	85 ^v	VI	*	Rector potens verax Deus (<i>kotta nélkül</i>)	#	
12	87 ^v	IX	*	Rerum Deus tenax vigor (<i>kotta nélkül</i>)	#	
13	89 ^v	f2-V	15	Immense caeli Conditor	#	
14	91 ^v	f3-V	15	Telluris ingens Conditor	17 ^v : eruens	
15	93	f4-V	-	Caeli Deus sanctissime	19 ^v	RajMel I/59a, 3)- mal, vö. Mel 145 ₅ Einsiedeln és 145 ₁ Nevers
16	96	f5-V	15	Magnae Deus potentiae	22	Str-380: genus
17	99	f6-V	15	Plasmator hominis Deus	25 ^v : ordinans ...	Str-380: ordinans után hibás a notálás.
18	102 ^v	Sabb- V	-	O Pater sancte	28 ^v	RajMel I/81, vö. Mel 73 ₃ Klosterneuburg és 73 ₄ Kempten
19	103	C	*	Te lucis ante terminum (<i>kotta nélkül</i>)	30	PsalBud: önálló dallama a RajMel- ban nem szerepel.

1. táblázat: Az Oláh-pszaltérium zsoltáros részének himnuszai.

²⁰ Bruno STÄBLEIN (közr.): *Hymnen I. Die mittelalterlichen Hymnenmelodien des Abendlandes*. Monumenta Monodica Medii Aevi 1. Bärenreiter Verlag, Kassel und Basel 1956.

Az Oláh-pszalterium himnáriumának időszaki része (temporále)

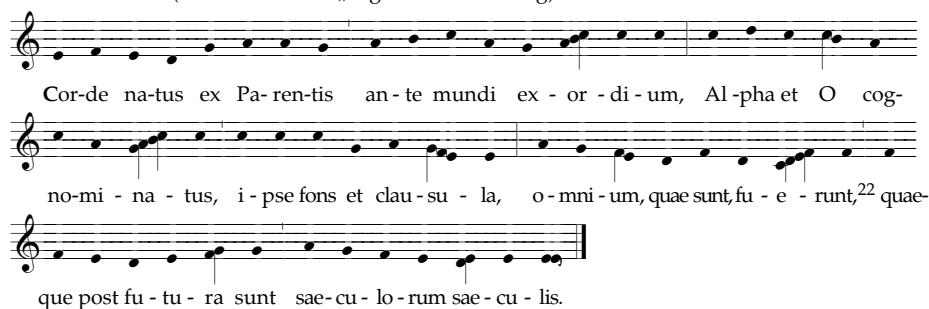
A mellékletben közölt 2. táblázat a himnárium időszaki részének (temporále) egyes tételeit szemlélteti az 1. táblázat rendszeréhez hasonlóan. Mivel ezek a himnuszok jórészt már jelen vannak a pálos forrásokban is, a táblázat kiegészül a *Leleszi vesperále* (VLelesz) és a *Częstochowai pálos kantuále* (CantPaul) adataival is. A megjegyzések között szerepelnek az egyes tételekhez összevetésül használható egyéb források, a teljesség igénye nélkül. A himnuszok Rajeczky-féle Melodiarium szerinti sorszáma az egyes forrásoknál feltüntetett fóliószyámok (és esetleges dallami eltérések) után keresendő.

Mivel a temporále (és a szanktorále) himnuszkészlete igen terjedelmes, a következőkben csak a korábbiól nem, a csak részlegesen ismert, illetve a lényegesen új variánst mutató tételekkel foglalkozunk. A teljes anyag szisztematikus átírása, dallamkapcsolatainak elemzése későbbi feladat marad.

A temporále összesen 43 himnusztételt tartalmaz 38 féle dallammal (ebből 7 csoportdallam, 6 pedig processziós tétel).

A kedvelt karácsonyi *Corde natus ex Parentis* laudes- és kompletóriumhimnusz csak a „cognominatus” szóig volt ismert a Budai pszalteriumból. A dallam magyarországi forrással eddig csak a zágrábi himnusztöredékekből (HZag f9^v) és a PsalBlasii-ből (RajMel I/105) volt pótolható, a Str-380-ban viszont szerepel a teljes esztergomi változat (nr. 24):²¹

Str-380 nr. 24 (= PsalBud f41^v a „cognominatus” szóig)

Cor-de na-tus ex Pa-ren-tis an-te mundi ex-or-di-um, Al-pha et O cog-
no-mi-na-tus, i-pse fons et clau-su-la, o-mni-um, quae sunt, fu-e-runt,²² quae-
que post fu-tu-ra sunt sae-cu-lo-rum sae-cu-lis.

A vízkereszti kompletóriumban a *Hostis Herodes* himnusz divíziója (*Ibant magi*) mellett előszeretettel énekelték Esztergomban a *Quem non praevalent* kezdetű trópuszt. E tétel szövege rímes próza, melyet szabálytalan sorhosszúságai miatt teljes terjedelmében notáltan közölnek a középkori lejegyzések. Így találjuk

²¹ E dallam motivikus rokonságban áll a *Pange lingua gloriosi corporis* (Str-380 nr. 61) úrnapi himnusszal. Vö. még Mel 504₁ Klosterneuburg.

²² A metrikailag helyes változat a „fuere” lenne, de forrásaink a „fuerunt” *lectio facilior*-t hozzák.

meg a HZag anyagában (f10) és a külföldi kottás forrásokban is.²³ A PsalBud-ból kimaradt,²⁴ a pálosok pedig nem énekelték, ezért mindeddig ismeretlen volt az esztergomi dallamvariáns. Sajnos a teljes dallam továbbra sem rekonstruálható, mert Oláh Miklós pszaltériumában e tételnek (nr. 30) csak az első sorához nyomtattak kottaszisztémát. A nyomdai szedő talán nem ismerte fel a tétel szövegi sajátosságait, ezért úgy kezelte, mint a legtöbb himnusz, ahol elég az első versszakot kottával ellátni.²⁵ A bejegyzett incipit sajátos esztergomi variáns meglétét jelzi, mely transzpozícióját tekintve is eltér a korábban ismert zágrábi változattól:

Str-380 nr. 30

Quem non praevalent propri - a ma-gni - tu - di - ne.

Az első nagybőjti vasárnap tételei közül mindegyik figyelmet érdemel. A vesperás *Ex more docti mystico* kezdetű himnuszának a VLelesz-ban szereplő változatát (RajMel I/50a) hangról hangra hitelesíti a Str-380 nr. 33, míg a bőjti kompletórium állandó himnuszával, a *Christe qui lux es* kezdetével kapcsolatban a CantPaul bizonyult az esztergomi dallamvariáns maradéktalanul hűségese átmentőjének:

Str-380 nr. 35 (= CantPaul 255)

Chri - ste, qui lux es et di - es, no-ctis te - ne-bras de - te - gis,

lu - cisque lumen cre-de - ris, lu-men be - a-tum praedi - cans.

A laudes *Clarum decus ieiunii* himnuszát nem énekelték a pálosok, nem maradt fenn a PsalBud-ban sem, egyedül a PsalBlasii-ben (RajMel I/52). A Str-380 változata (nr. 35) ez utóbbinak egy eddig ismeretlen variánsa, mely stílusán jól illeszkedik a nap többi tételéhez (hasonlóan kis ambitus, legfeljebb háromhangos neumák stb.):²⁶

²³ Ld. például egy XII. századi klosterneuburgi antifonáléban (Klosterneuburg, Augustiner-Chorherrenstift, Cod. 1013, f56^v). A HZag dallamváltozata egyébként nagyon közel áll ehhez az ágostonoshoz.

²⁴ Az MTA Kézirattárának K 480-as töredékcsoportja alapján a vízkereshti *Hostis Herodes* himnusz után közvetlenül a *Quod chorus vatium* kezdetű, Gyertyaszentelőkor (Purificatio BMV) énekelt himnusz jegyezték be a PsalBud-ba.

²⁵ A *Psalterium Strigoniense* 1515-ös első kiadásában ugyanígy, csak incipittel szerepel a tétel (OSzK RMK III. 207, f113^v).

²⁶ Vö. Mel 510₁ Klosterneuburg és 510₂ Einsiedeln.

Str-380 nr. 35

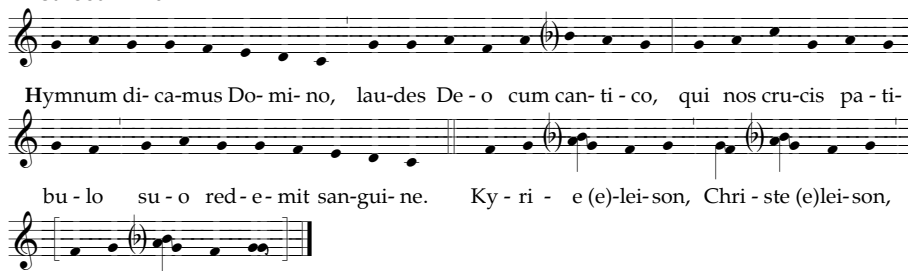
Cla-rum de - cus ie - iu - ni - i mon-stra-tur or - bi cae - li - tus,
quod Christus, au-ctor o - mni - um, ci - bis di - ca - vit abs - ti - nens.

A harmadik nagybőjti vasárnap vesperáshimnusa a Str-380-ban (nr. 38 *Iam ter quaternis trahitur*) csekély eltérést tartalmaz a PsalBud változatához képest (RajMel I/48a). A késő középkori esztergomi szokás a laudes himnuszát is (nr. 39 *Iam Christe sol iustitiae*) ehhez a dallamhoz kötötte, nem a PsalBud-ban közölthöz (RajMel I/31).²⁷

Szintén a XVI. század elejének ízlését tükrözi, hogy a *Pange lingua ... proelium* feketevasárnapi laudeshimnusznak az Oláh-pszaltériumban található dallama (nr. 43) nem a PsalBud változatával rokon (RajMel I/102a), hanem kivételesen sokkal közelebb áll a PsalBlasii megfelelő tételéhez (RajMel I/102b).²⁸

A szent háromnap sötét zsolozsmáinak (*Officia tenebrarum*) második proceszsiós himnusa, a *Hymnum dicamus Domino* egy új változatban található meg a Str-380-ban (nr. 46): a korábbi ismert variánsok (RajMel I/71) „dicamus” és „redemit” szavainak lelépő D hangja helyett F szerepel, így a nyitó frázis egy ereszkedő szekundskála. Fontosabb azonban, hogy a himnusz első versszaka után bekerült a pszaltériumba a processzió *Kyrie eleison — Christe eleison — Kyrie eleison* refrénje, melyet minden versszak után énekeltek, s melynek dallama eddig ismeretlen volt.²⁹

Str-380 nr. 46

Hymnum di-ca-mus Do-mi-no, lau-des De-o cum can-ti-co, qui nos cru-cis pa-ti-
bu-lo su-o red-e-mit san-gui-ne. Ky-ri-e (e)-lei-son, Chri-ste (e)-lei-son,
Ky-ri-e (e)-lei-son.

²⁷ Vö. Mel 148₂ Verona.

²⁸ Vö. Mel 623 Rudnitz.

²⁹ Az Esztergomi ordinárius is előírja a himnusznak ezt a váltakozó előadásmódját: „... incipitur hymnus *Hymnum dicamus Domino*, redeundo ad maiorem ecclesiam, repetendo «Kyrie, Christe, Kyrie», et post quemlibet versum, et finitur in choro”. (OStr 73) A sötét zsolozsmák másik proceszsiós himnusa, a *Rex Christe factor omnium* hasonló dramatizálással szerepel az ordináriusban. A fenti refréndallam ahhoz is alkalmazható, bár a Str-380 ott külön nem jelzi (nr. 45). A *Christe eleison* kottája a sorváltásnál hibás kulccsal indul ugyan, de a custos segítségével igazolható a folytatás helyes hangmagassága. A záró *Kyrie eleison* már nincs kikottázva, nyilván azonos a refrén elejével.

Kötetünk szerkesztői a temporále részeként szerepeltetnek olyan processziós anyagot is, mely általában a graduálékban keresendő (nr. 44 *Gloria laus et honor*,³⁰ nr. 47 *Inventor rutili*,³¹ nr. 48 *Salve festa dies*,³² nr. 49 *Rex sanctorum angelorum*³³). A közölt dallamvariánsok jórészt a Futaki-graduále³⁴ és a Bakócz-graduále vonatkozó tételeivel állíthatók párhuzamba.³⁵

A *Festum nunc celebre* kezdetű, Mennybemenetelre szóló himnusz dallama a PsalBud mára elveszett fólióján szerepelt. A VLelesz-ban megőrzött változatról (RajMel I/30b) a Str-380 azonos tétele alapján derült ki, hogy hangról hangra megegyezik az esztergomi dallammal.³⁶

A pütkösdíi kompletórium *Beata nobis gaudia* himnusza a PsalBud-ban F-re transzponálva olvasható (RajMel I/26a), míg a CantPaul és a PsalBlasii anyagában is G-dallamként szerepel (RajMel I/26b). Az Oláh-pszaltérium is G-finálisra jegyzi (nr. 56).³⁷

Szentháromság vasárnapjának *O lux beata Trinitas* kezdetű vesperáshimnusza dallamilag a közvasárnapi vesperás *Lucis Creator optime* himnuszához igazodik az esztergomi gyakorlatban. Apróbb eltérést csak a 3. sorban találunk („*recedit*” és „*primordiis lucis*”), mely azonban következetesen szerepel a PsalBud és a Str-380 megfelelő bejegyzéseinél.³⁸ A közeli variánsok együttélése ez esetben kiállta a gyakorlat próbáját.³⁹

³⁰ „In Ramispalmarum. In processione.”

³¹ „In Magno Sabbato post benedictionem ignis.”

³² „In die Paschae in processione.”

³³ „Inter octavas Paschae eundo ad fontem.” Földváry Miklós István mutatott rá, hogy e himnusz idézett rubrikája csak húsvét nyolcadának ünnepi vesperásaira érthető, és e tekintetben rendhagyó. Az Esztergomi ordinárius ugyanis a *Rex sanctorum*-ot a nagyszombati és a pütkösdíi mise keresztkúthoz vonuló processziójához rendeli (OStr 78, 97), míg a húsvét nyolcadában tartott nagyvecsernyékben e szerepre a *Vidi aquam* antifónát írja elő (OStr 82). A Str-7 és a *Missale notatum Strigoniense* (Bratislava/Pozsony, Archiv Mesta EC. Lad. 3 és EL. 18) anyagában a nagyvecsernyénél szintén nem a *Rex sanctorum*-ot találjuk.

³⁴ İstanbul/Isztambul, Topkapı Sarayı Müzesi, nr. 2429.

³⁵ Hangról hangra azonos például a Str-380 és a Futaki-graduále *Inventor rutili*-dallama. A többi esztergomi miseforrás anyagával való összevetés részleteit lásd a 2. táblázat megjegyzéseinél.

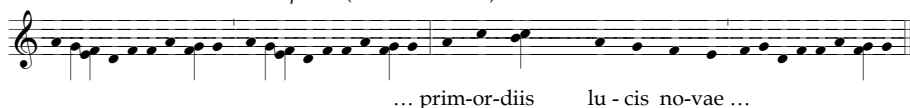
³⁶ Vö. Mel 512₂ Kempten.

³⁷ Rajeczky szerint a forrásokban kétféleképpen, F-ben és G-ben egyaránt előforduló dallamok esetében az egyik lejegyzés értelmezi a másikat: a G-finálisút „fisz”-szel énekelhették. Ld. RajMel Ip, 4. jegyzet.

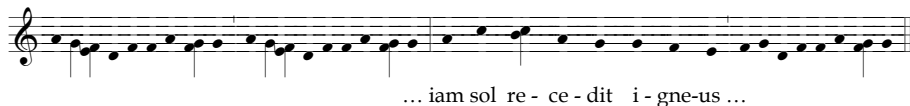
³⁸ A dallamok közti eltérést az okozza, hogy a *Lucis Creator* első versszakának 3. sorában a „*primordiis*” szó kettős i-hangzóját egy *pes*-re énekeltek. A Str-380 és a PsalBud notátorai ezt következetesen így is jelölték, a sor 6. szótagján álló G-t pedig elhagyták. A további versszakokban már nem áll ilyen kettős magánhangzó az említett helyen, így a himnuszt az *O lux beata Trinitas* dallamának megfelelően folytatták. A „*primordiis*” kettős i-hangzója okozta nehézségre a pálosok más megoldást találtak, vö. ProcUjh f6^v. Ld. még Mel 22₂ Nevers (mindkét szövegre), 22₄ Klosterneuburg és 22₅ Kempten.

³⁹ Vö. a zsoltáros résznél bemutatott *Caeli Deus sanctissime*-dallam PsalBud-beli variánsának elmaradását a Str-380-ból.

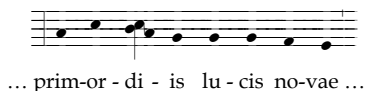
Str-380 nr. 9 *Lucis Creator optime* (= PsalBud f12^v)

Str-380 nr. 58 *O lux beata Trinitas* (= PsalBud f49^v)

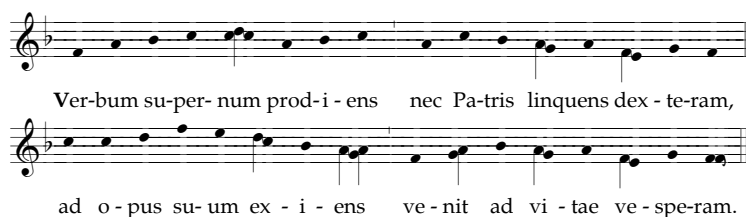

ProcUjh f6^v *Lucis Creator optime*

A PsalBud és a Str-380 tanúsága szerint az úrnapi kompletórium *Verbum supernum ... nec Patris* himnuszát a XV–XVI. században az esztergomi hagyomány legnagyobb sikerre jutott himnusz dallamán énekelték (RajMel I/42a, Str-380 nr. 60). Az irodalomban *Novum sidus*-dallamként is hivatkozott tétel⁴⁰ F-finálisú, kései, jellegzetesen dúros karakterű. Vélhetőleg kezdettől fogva e dallam tartozott Esztergomban a *Verbum supernum ... nec Patris* szöveghez, hiszen már a XIII. századi *Breviarium notatum Strigoniense* is ezzel közli.⁴¹ Oláh Miklós psalteriumában összesen hétszer szerepel,⁴² ami újabb jeles bizonyítéka e dallam késő középkori különleges népszerűségének. Korábban ismert forrásai közül a PsalBud-ban és a CantPaul-ban fordul elő a legtöbbször, három-három szöveggel.⁴³ Érdemes megjegyezni, hogy míg a PsalBud mindhárom tétele ugyanúgy e dallamon szerepel a Str-380-ban, addig a CantPaul tételei közül csak az Erzsébet-himnusz.

Str-380 nr. 60

⁴⁰ Ld. elsősorban: SZENDREI Janka: „Új világosság jelenék. Egy himnusz története”, *Zenetudományi dolgozatok* 1995–1996. 287–293. A dallam nyugat-európai párhuzama: Mel 57 Heiligenkreuz.

⁴¹ Str-7 f221.

⁴² Nr. 60 *Verbum supernum ... nec Patris* (Úrnapija), nr. 65 *Laudemus regem Dominum* (Szent Ilo-na), nr. 74 *En miranda prodigia* (Vizitáció), nr. 76 *Lauda mater ecclesia* (Szent Mária Magdolna), nr. 79 *Novum sidus exoritur* (Urunk Színeváltozása), nr. 87 *Plaude parens Pannonia* (Szent Imre), nr. 89 *Novum sidus emicuit* (Szent Erzsébet).

⁴³ PsalBud: f50 *Verbum supernum ... nec Patris* (Úrnapija), f53^v *En miranda prodigia* (Vizitáció), f53^v *Lauda mater ecclesia* (Szent Mária Magdolna); CantPaul: 332 *Gaude civitas Augusta* (Szent Afra), 343 *Gaude mater Hungaria* (Szent István), 359 *Novum sidus emicuit* (Szent Erzsébet).

Az Oláh-pszaltérium himnáriumának szentekről szóló része (szanktorále)

A szentekről szóló tételek (szanktorále) jegyzéke a melléklet 3. táblázatában található, az időszaki rész leírásánál vázolt szerkesztésben. A szanktorále összesen 46 tételt tartalmaz, ezek dallamai közül 24 a kötet előbbi részében nem szerepelt (ebből 4 csoportdallam).

Gyertyaszentelő Boldogasszony ünnepére (Purificatio BMV) rendelt *Quod chorus vatum venerandus* vesperáshimnusz nem maradt fenn a PsalBud-ban. A pálos források közül a VLelesz változata (RajMel I/80b) áll a legközelebb az esztergomi dallamhoz (Str-380 nr. 63).

Szent Dorottya *Gratulare Caesarea* kezdetű himnusza a VLelesz-ban hibás kulcsrakással maradt fenn, és kottahűen jelent meg a Rajeczky-féle Melodiarium-ban (I/69).⁴⁴ Valójában a dallam F-finálisú, nagy ambitusú, kései dúr-dallam, ahogy az *Isztambuli antifonáléban* (IstA)⁴⁵ is találjuk (f160). A Str-380-ban is F-re írva olvasható (nr. 64), de változata az előzőektől néhány ponton egyedi módon eltér:

Str-380 nr. 64

Gra - tu - la - re Cae - sa - re - a, pa - tro - nae co - lens me - ri - ta,
Do - ro - the - ae soll - e - mni - a so - lis re - ve - xit or - bi - ta.

A Szent Ilonáról szóló, *Laudemus regem Dominum* kezdetű himnusz (Str-380 nr. 65) esztergomi *ad notam*-ja mindeddig ismeretlen volt: a Str-380 a legkedveltebb kései csoportdallammal közli (nr. 60 *Verbum supernum ... nec Patris*, RajMel I/42a).⁴⁶

Szent Kereszt mindkét ünnepének laudeshimnusza az Oláh-pszaltériumban: *Lignum crucis mirabile* (nr. 68). Az iniciálé itt vagy hibás, vagy egy elszigetelt zágrábi szövegváltozatot követ, hiszen e himnusz minden további forrásban

⁴⁴ A pálos hagyomány sokrétűségét jól példázza, hogy míg a *Gratulare Caesarea* a Zágráb melletti Remete XV. század végi pálos antifonáléjának (Paul-8) még a rubrikáiban sem szerepel, addig az ország északi részén élő pálos közösség a Leleszi vesperále (VLelesz) tanúsága szerint a XVI. század elején énekelte azt. A pálos források egyéni arculatáról ld. még DOBSZAY László — KOVÁCS Andrea: *Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae. V/A Esztergom/Strigonium (Temporale)*. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 2004. 40–41.

⁴⁵ İstanbul/Isztambul, Topkapı Sarayı Müzesi, Deissmann 42.

⁴⁶ Kovács Andrea hívta fel a figyelmemet arra, hogy Paul-8 rubrikáiból tudható a himnusz pálos *ad notam*-ja, mely Esztergoméval azonos: „Hymnus *Laudemus regem Dominum*. Et dicitur in nota *Novum sidus emicuit*.” (Paul-8 519).

(köztük az összes esztergomiban) *Signum crucis mirabile* kezdettel szerepel.⁴⁷ Mivel a PsalBud változata elveszett, a PsalBlasii-ből és a fennmaradt pálos himnuszgyűjteményekből pedig kimaradt ez a himnusz,⁴⁸ magyarországi dallamát mindeddig csak a HZag-ben találhattuk meg. Ez utóbbi forrás dallamválasztását erősíti meg az Oláh-pszaltérium, hiszen eszerint Esztergomban is ugyanarra a dallamra énekelték, mint az *O Christi mater fulgida* (Str-380 nr. 73, RajMel I/29b) kezdetű himnuszt.⁴⁹

A *Regis regum* kezdetű, Rajeczky szerint magyar alakítású Szent László-himnusz fennmaradt dallamváltozatai nagyon közel állnak egymáshoz: csak egy-két díszítő melizma apró részletében különböznek, illetve a lejegyzés módjában. Míg a HZag és a Str-380 G-dallamként, addig a PsalBud, a VLelesz és a PsalBlasii F-dallamként közli. A Str-380 dallamváltozata részleteit tekintve is a zágrábi forráséhoz áll a legközelebb (ld. a 2. ábrát a 156. oldalon).

Szűz Mária látogatásának (Visitatio BMV) 1387-ben bevezetett ünnepéhez változtatott himnuszanyagot találunk késő középkori kódexeinkben.⁵⁰ A PsalBud-ban és a Str-380-ban szerencsésen fennmaradt három dallam mellett —kései ünnep lévén— az IstA toldalékában és a Str-3 (pozsonyi) antifonále főrészében is szerepel ide vonatkozó kottás himnuszbejegyzés. A vesperás *Assunt festa iubilaea* kezdetű tétele a Str-380-ban és a PsalBud-ban (RajMel I/54a) hangról hangra azonos, míg a VLelesz (RajMel I/54b), az IstA (f296bis) és a Str-3 (f79v) dallamai ettől csekély eltérést mutatnak. A CantPaul-ban az *In Mariam vitae viam* kezdetű vesperáshimnusz szerepel egy kommúnis dallamon (RajMel Ip/4c).⁵¹ A kompletórium himnusza (*O Christi mater fulgida*) is teljesen azonos a Str-380 és a PsalBud anyagában (RajMel I/29b), a Str-3 pedig egy ehhez nagyon közeli variánst hoz (f79v). Az *En miranda prodigia* kezdetű laudeshimnusz dallamválasztása azonban különbözik az egyes forrásokban: a Str-380 és a PsalBud a legnépszerűbb kései esztergomi dallamon (Str-380 nr. 60, RajMel I/42a) énekelte csekély eltéréssel, az IstA toldalékában a *Quem terra pontus* (vö. RajMel Ip/7)

⁴⁷ Holl Béla himnuszrepertóriuma (HollRep) szerint csak egy 1389 utáni *Breviarium Zagrabiense*-ben (Zagreb/Zágráb, Arhiv Akademije Znanosti i Umjetnosti, I. c. 42, f324) bukkan elő a Str-380 szövegváltozata. Ld. HollRep 719. (Köszönettel tartozom Madas Editnek a repertórium egy példányáért.) Külön említésre érdemes, hogy a *Psalterium Strigoniense* első kiadásában is *Signum crucis* szerepel (f130).

⁴⁸ Annak ellenére, hogy Paul-8 rubrikái például mindkét ünnepénél hivatkoznak rá.

⁴⁹ A *Signum crucis mirabile* himnusz Esztergoméval egyező *ad notam*-ját külföldön ld. Mel 402, Verona.

⁵⁰ Az esztergomiak főként Johannes von Jenstein prágai érsek szövegeit használják (*Assunt festa iubilaea*, *O Christi mater fulgida*, *En miranda prodigia*), a pálos, a zágrábi és a szepességi hagyományokban azonban elsősorban az oxfordi származású római bíboros, Adam Easton költeményei jelennek meg (*In Mariam vitae viam*, *O Christi mater caelica*, *De sacro tabernaculo*). Ld. HollRep vonatkozó tételeit, valamint az ünnep történetéről RADÓ Polikárp OSB: *Enchiridion liturgicum completens theologiae sacramentalis et dogmata et leges iuxta novum codicem rubricarum* II. Herder, Roma—Fribourg—Barcelona 1966². 1353.

⁵¹ Ld. a 3. táblázat ide vonatkozó megjegyzéseit. A Paul-8-ban ehhez az ünnephez rubrikázott másik két himnusz (*O Christi mater caelica* és *De sacro tabernaculo*) kottás lejegyzése nem maradt fenn pálos forrásból.

kezdetű Mária-himnusz szokásos dallamán szerepel, míg a Str-3-ban (egy eddig kiadatlan) önálló dallamon.⁵² A teljesség kedvéért a Str-3 dallama:

Nagyboldogasszony ünnepének (Assumptio BMV) *Gaude visceribus* himnuszát a PsalBud töredékesen őrizte meg. A CantPaul változata a Str-380 alapján maradéktalanul az esztergomi változatot képviseli, míg a VLelesz változata attól csak egy hanggal tér el (RajMel I/93).⁵⁵

Str-380 nr. 81 (= CantPaul 339)

Gau-de vi-sce-ri-bus, Ma-ter, in in-ti-mis, fe-lix ec-cle-si-a, quae sa-
cra re-pli-cas, san-ctae fe-sta Ma-ri-ae plau-dant a-stra, so-lum, ma-re.

Szent István király zsolozsmájába a késő középkorban illesztették a *Gaudet caeli nova luce* kezdetű himnusz: nyomtatott esztergomi forrásaink közül az 1480-as velencei *Breviarium Strigoniense* anyagában találkozunk vele először, vesperástételként.⁵⁶ Szerepel a nyomtatott *Psalterium Strigoniense* mindkét kiadásában (1515, 1523) is, pedig az Esztergomi ordinárius csak a hitvallók közös himnuszát (*Iste confessor*) írja elő az ünnepre. Mivel a *Gaudet caeli* nem maradt fenn egyetlen korábbi kottás forrásunkban sem, kizárólag a Str-380 nr. 82 ad hírt e kései Szent István-ének dallamáról:

Str-380 nr. 82

Gau-dent cae-li no-va lu-ce, to-ni-tru-i vox dum clan-git,
no-vo re-ge, no-vo du-ce Ge-de-o-nis tu-ba bar-rit.

nem énekelhették (a szokásos gyakorlat szerint) a vesperás himnuszának dallamára, ezért az ordinárius a laudeshimnuszra utal. Mivel pedig ez utóbbit is *ad notam* énekeltek, ezért közvetlenül a *Novum sidus emicuit* Erzsébet-himnusz adja meg, mely egyértelműen a fenti kedvelt dallamhoz kötődött (vö. Str-380 nr. 89). Végső soron tehát a kompletóriumra vonatkozó előírásból a laudeshimnusz egri dallamát állapíthattuk meg.

⁵⁵ Vö. Mel 518; Klosterneuburg.

⁵⁶ A HollRep pontosan datált forrásai közül a legkorábbi, melyben szerepel a *Gaudet caeli nova luce*, az erdélyi egyháznak készült 1462-es breviárium (Güssing/Németújvár, Bibliothek der Franziskaner, I/34). Itt a himnusz *Sidus claret matutinum* kezdetű divíziója a laudes anyagába kerül. Nyomtatott esztergomi breviáriumaink között szerepel az alábbi kiadásokban: 1480, 1484, 1486, 1502, 1511, 1513, 1514, 1515, 1519, 1524, 1525, 1558. Az 1484-es kiadásában választható vesperáshimnusz a hitvallók közös *Iste confessor* tétele mellett. Vö. HollRep 291. A himnusz szövege kiadva: DANKÓ József: *Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae*. Franklin, Budapest 1893. 208–210.

E nagyívű, dúros jellegű dallam — bár e szerepben igazi meglepetés — kissé eltérő variánsokban megtalálható már az IstA anyagában: a főszövegben Szent Anna *Australis lux gignitur* kezdetű himnuszának szövegével szerepel (f206^v),⁵⁷ a kódex toldalékában pedig a kompletórium *Te lucis ante terminum* himnuszának a hitvallók ünnepén énekelt dallamaként (f296bis).⁵⁸ Ferences forrásokból ismertek e dallam külföldi párhuzamai is,⁵⁹ ezért nem tekinthető magyarországi eredetűnek. A kései István-himnusz szövegére való egyedi alkalmazása ugyanakkor minden bizonnyal hazai egyházzenesz munkája. Egyéb kottás forrásaink Szent István korábbi, *Gaude mater Hungaria* kezdetű himnuszát közlik változatos dallamokon.⁶⁰

1. ábra. Szent István király *Gaudent caeli nova luce* kezdetű himnusza (Str-380 f132^v).

Szent Mihály arkangyal vesperásának *Christe sanctorum decus angelorum* kezdetű himnusza forrásainkban (a PsalBlasii kivételével) a Szentháromság utáni idő szombati vesperásának *O Pater sancte*-dallamával, illetve annak valamilyen variánsával szerepel.⁶¹ E dallamtól a pálos források (vö. RajMel I/81c) és a HZag nem térnek el nagyobb mértékben. A Str-380 is ezt a dallamot rendeli a szöveghez, sajátos azonban az incipit és az adoniszi sor alakítása, valamint hogy notátora F-finálissal jegyzi le. Mivel a dallam az összes többi fennmaradt változatban G-finálissal szerepel, valószínűleg az F-re írt tételt is „esz”-szel énekelték, ezért a Str-380 változatát (nr. 83) G-re átírva közöljük:

⁵⁷ Ld. SZENDREI Janka: *A himnusz*. Egyházzenei Füzetek I/9. Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Egyházzenei Tanszéke és a Magyar Egyházzenei Társaság, [Budapest] 2000, 63/b kottapélda.

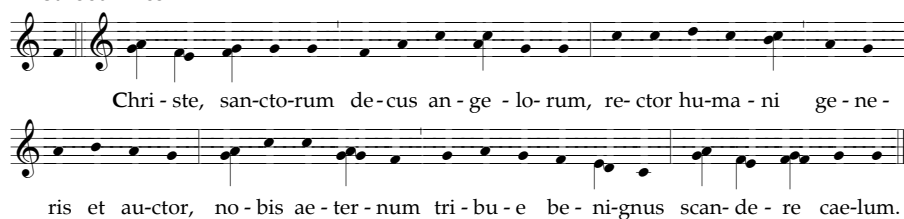
⁵⁸ Az IstA f296bis elején található *Te lucis ante terminum* dallamgyűjtemény tételei nagyon nehezen olvashatóak és sok zenei hibával íródtak. Szerepük inkább csak az emlékeztetés volt. A „de confessor” feliratú dallamot is jórészt csak a Str-380 István-himnuszának ismeretében sikerült azonosítani.

⁵⁹ Vö. Mel 752 (*Proles de caelo prodiit* szöveggel).

⁶⁰ A CantPaul a kedvelt esztergomi *Verbum supernum ... nec Patris* (Str-380 nr. 60, RajMel I/42a) dallam egy változatán, a VLelesz francia domonkos eredetű önálló dallamon (RajMel I/27, vö. Mel 190), a HZag f20^v ugyanennek egy variánsán, míg a PsalBlasii nyugat-európai eredetű, apostolünnepen énekelt közös himnusz dallamán (RajMel I/17, vö. Mel 414). Ld. erről: RAJECZKY: *Magyarország zenetörténete* I. 332.

⁶¹ Az esztergomi *O Pater sancte*-dallamok nyugat-európai párhuzamai: Mel 73₃ Klosterneuburg (incipit!) és 73₄ Kempten. A *Christe sanctorum* a PsalBlasii anyagába egy másik, rokon dallammal került be, vö. RajMel I/82b és Mel 160₂ Klosterneuburg.

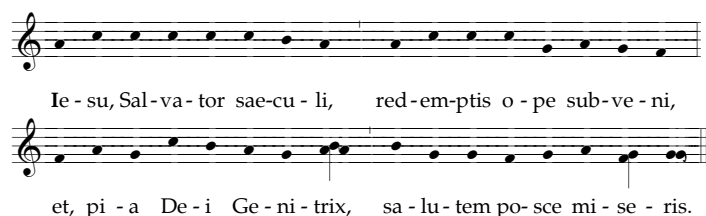
Str-380 nr. 83

Különös, hogy a laudes *Tibi Christe splendor Patris* himnusza utólagos notálás nélkül maradt az Oláh-pszaltériumban, pedig a tétel az esztergomi törzsanyag része.⁶²

Mindenszentek vesperásának *Christe Redemptor omnium* himnusza a Str-380-ban (nr. 85) hangról hangra azonos a VLelesz egy töredékén lévő dallammal (RajMel I/70b). A kompletóriumhimnusz (*Iesu Salvator saeculi*) magyarországi dallama mindeddig csak a PsalBlasii-ből volt ismert (RajMel I/14b). A Str-380 változata ettől némileg eltér (nr. 86):

Str-380 nr. 86

Szent Imre herceg *Plaude parens Pannonia* kezdetű himnusza saját dallamon szerepel a PsalBlasii-ben (RajMel I/68), egy XV. századi bécsi forrás Brigittazsolozsmájában dokumentált dallamon énekelték a pálosok (RajMel I/56, vö. Mel 594),⁶³ Zágrábban az ottani István-dallamhoz társították,⁶⁴ a Str-380 pedig a kedvelt *Verbum supernum ... nec Patris* (nr. 60, RajMel I/42a) dallammal közli, a kései esztergomi gyakorlatnak megfelelően.

Szent Márton *Martine confessor Dei* kezdetű himnuszának esztergomi dallama (Str-380 nr. 88) hangról hangra megegyezik a VLelesz változatával (RajMel I/24a). Szent Erzsébet himnuszának (Str-380 nr. 89 *Novum sidus emicuit*) nép-

⁶² Szerepel már a legrégebb, XIII. század végi kézírásos esztergomi breviáriumban (Zagreb/Zágráb, Metropolitanska Knjižnica, MR 67, f245), a HollRep 769 alapján pedig megtalálható a nyomtatott *Breviarium Strigoniense* kiadásainak minden olyan példányában, melyben az ünnep tanulmányozható. Igen hangsúlyos a himnusz jelenléte a zágrábi hagyományban is. Az újhelyi pálosok a *Pange lingua gloriosi corporis* dallamára énekelték, vö. ProcUjh 21.

⁶³ Ld. ezekről: RAJECZKY: *Magyarország zenetörténete* I. 334.

⁶⁴ Thuz Osváth intonáriuma alapján (f155^v). Ld. még a 60. lábjegyzetet.

szerű dallamáról már fentebb szó volt.⁶⁵ A Szent Katalin-himnusz (*Ave Katharina martyr*) *ad notam*-ja a Str-380 nr. 90 alapján Esztergomban is a kedvelt Mária-dallam: *Ave maris stella*. Szent András apostol himnusza (*Andrea pie sanctorum*) sajnos notálás nélkül maradt a Str-380-ban.⁶⁶

Az *Exsultet aula caelica* kezdetű Szent Miklós-himnusz esztergomi dallama (Str-380 nr. 92) a fennmaradt pálos változatok közül a VLelesz-éhoz áll a legközelebb (vö. RajMel I/35):

A himnárius szentekről szóló részének végén (f136^v–f141) a közös tételket találjuk. Mivel a PsalBud himnuszanyagából a teljes *commune sanctorum* elveszett, a Str-380 az egyetlen olyan forrásunk, mely „első kézből” tájékoztat e fontos tételek esztergomi változataival kapcsolatban. Bár a legtöbb dallam csak csekély eltérést mutat a másodlagos forrásokból ismertekhez képest, az eddig kiadatlanokat jelentőségük miatt mind kottával közöljük.

Az apostolok vesperásának *Exsultet caelum laudibus* kezdetű himnusza a Cant-Paul-ban az esztergomi dallam pontos átmentőjének bizonyult (RajMel Ip/4b),⁶⁷ míg a laudes *Aeterna Christi munera* himnuszának *ad notam*-ja újdonság: *Martyr Dei qui unicum* (Str-380 nr. 96, ld. lentebb).

Az egy vértanú vesperásának himnusza a Str-380-ban (nr. 95 *Deus tuorum militum*) a PsalBlasii megfelelő tételéhez áll közel (vö. RajMel I/41), a dialektusbeli különbség azonban szembetűnő. A Str-380 változata (a fennmaradt pálos dallammal egyezően) pentatonizáló:⁶⁸

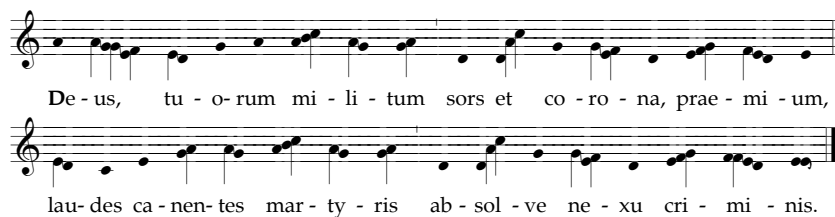
⁶⁵ PsalBlasii elszigetelt változata (RajMel I/3, vö. Mel 185) jól illusztrálja a kódex hagyományának Esztergomtól való különállását.

⁶⁶ A himnusz szövegét Holl Béla megtalálta egy XV. századi (az ÖNB katalógusában, de Holl szerint —nyilván Sárlos Boldogasszony ünnepének hiánya miatt, vö. f262— 1386 előtti) esztergomi breviáriumban (Wien/Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, 1812) és még néhány rokon hagyomány szerkönyvében. A nyomtatott esztergomi breviáriumok korai példányaiban szerepel (1480, 1484, 1486), később azonban csak az 1525-ös kiadásában tűnik fel. Ld. ezekről: HollRep 42. Az Esztergomi ordinárius nem tér ki rá, helyette ádventi vagy az apostolokról szóló közös himnuszt ír elő (OStr 5–6), így arra gondolhatunk, hogy e tétel nem tartozott szorosan véve az esztergomi törzsanyagba. Kései, talán Esztergomra is érvényes *ad notam*-ja a VLelesz alapján: *Salve crux sancta* (RajMel I/95b).

⁶⁷ Vö. Mel 414.

⁶⁸ Vö. CantPaul 368, valamint Mel 523 Klosterneuburg.

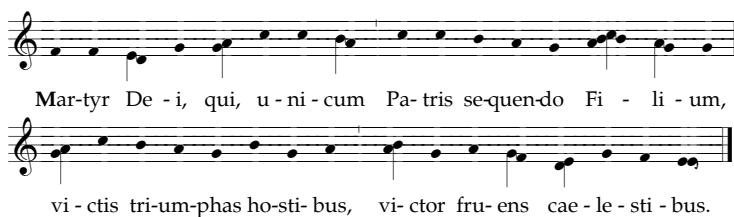
Str-380 nr. 95

De - us, tu - o - rum mi - li - tum sors et co - ro - na, prae - mi - um,
lau - des ca - nen - tes mar - ty - ris ab - sol - ve ne - xu cri - mi - nis.

A laudes himnuszának (nr. 96 *Martyr Dei qui unicum*) dallamát nem látjuk viszont a kottás pálos forrásokban, így gyaníthatóan kései esztergomi átvétel.⁶⁹

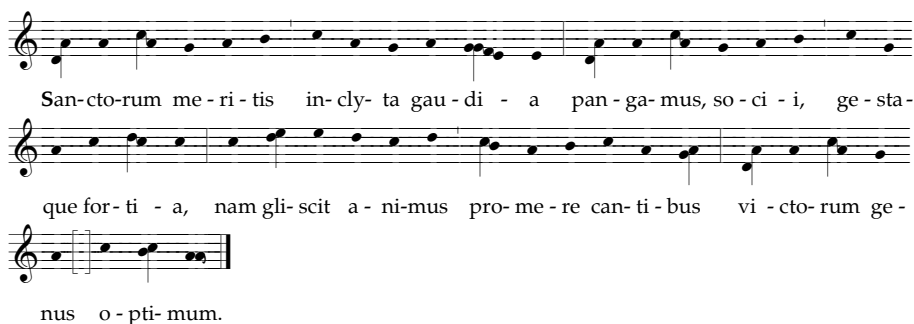
Str-380 nr. 96

Mar - tyr De - i, qui, u - ni - cum Pa - tris se - quen - do Fi - li - um,
vi - ctis tri - um - phas ho - sti - bus, vi - ctor fru - ens cae - le - sti - bus.

Az Oláh-pszaltérium ugyanezt a dallamot adja meg a több vértanú laudes-himnuszához is (nr. 98 *Rex gloriose martyrum*). A vesperásban énekelt (nr. 97) *Sanctorum meritis* himnusz —a pálos és az egyik zágrábi szokással egyezően— a nagyszombati tűzszentelés processziós himnuszának dallamát használja (nr. 47 *Inventor rutili*), csak épp a szótagszám eltérése miatt az utolsó sorban néhány hang kihagyásával:⁷⁰

Str-380 nr. 97

San - cto - rum me - ri - tis in - cly - ta gau - di - a pan - ga - mus, so - ci - i, ge - sta -
que for - ti - a, nam gli - scit a - ni - mus pro - me - re can - ti - bus vi - cto - rum ge -
nus o - pti - mum.

⁶⁹ Vö. RajMel I/60, valamint Mel 115₃ Nevers.

⁷⁰ A Str-380 tétele jobban sikerült alkalmazásnak tűnik, mint a RajMel Ip/15b alatt közölt zágrábi változat. A sajátos *ad notam*-ra külföldi példa: Mel 108₂ Moissac.

Az egy hitvallóról szóló, kedvelt *Iste confessor* himnusz esztergomi dallama (Str-380 nr. 99)⁷¹ nagyon közel áll a PsalBlasii változatához (RajMel I/85), a több hitvallóról szóló himnuszok (nr. 100 *Deus plasmator cunctorum* és nr. 101 *Christe lucis splendor vere*) viszont notálás nélkül maradtak.⁷²

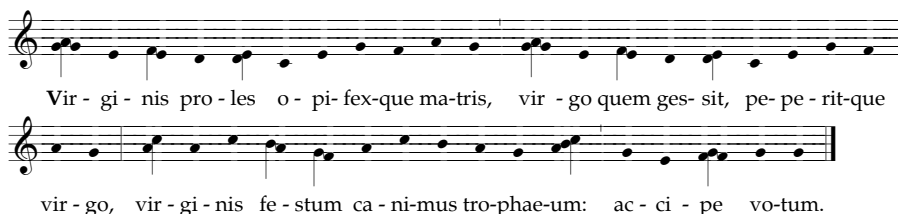
Str-380 nr. 99

I - ste con - fes - sor Do - mi - ni sa - cra - tus, fe - sta plebs cu - ius ce - le-brat per
or - bem, ho - di - e lae - tus me - ru - it se - cre - ta scan - de - re cae - li.

Az egy szűz vesperásának himnusza Oláh Miklós pszaltériumában (nr. 102 *Virginis proles*) lényegében a CantPaul kiadatlan változatával egyezik meg (376),⁷³ a PsalBlasii dallamától (RajMel I/83) viszont a 3–4. sorban nagyobb mértékben eltér:

Str-380 nr. 102

Vir - gi - nis pro - les o - pi - fex-que ma - tris, vir - go quem ges - sit, pe - pe - rit-que
vir - go, vir - gi - nis fe - stum ca - ni-mus tro-phae-um: ac - ci - pe vo-tum.

A laudes esztergomi himnuszának (Str-380 nr. 103 *Iesu corona virginum*) legközelebbi, bár helyenként erősen diatonizáló hazai párhuzamát a PsalBlasii-ben találjuk meg (RajMel I/13).⁷⁴ A Str-380-ban olvasható változat határozottabb pentaton jelleget mutat:

⁷¹ Vö. Mel 146₁ Nevers.

⁷² E hiány okára talán némi fényt vet e himnuszok hazai története. A *Deus plasmator cunctorum* himnusz valószínűleg a XV. század végén vagy a XVI. század legelején veszi át Esztergom, hiszen csak 1502-től szerepel a nyomtatott esztergomi breviáriumokban, a vizsgált esztergomi kódexek közül pedig egyedül Szathmáry György XVI. század eleji breviáriuma tartalmazza (Paris/Párizs, Bibliothèque Nationale, 8879), vö. HollRep 185. A *Christe lucis splendor vere* kezdetű himnusz még később, csak 1511-ben jelenik meg nyomtatásban, de ugyanúgy megtalálható a Szathmáry-breviáriumban, vö. HollRep 139.

⁷³ Vö. Mel 107₃ Nevers.

⁷⁴ Vö. Mel 525 Klosterneuburg.

Str-380 nr. 103

Ie - su co - ro - na vir - gi-num, quem ma-ter il - la con-ce- pit,
 quae so - la vir - go par-tu - rit: haec vo - ta cle-mens ac - ci - pe.

Az egy özvegyről (*de una vidua*) szóló közös himnusz (*Gratuletur ecclesia*) notálatlanul maradt a Str-380-ban (nr. 104).⁷⁵

Szűz Mária kedvelt, *Ave maris stella* kezdetű vesperáshimnuszának dallamát három alkalommal jegyezte be a notátor a Str-380 üres kottasoraiba (nr. 77, nr. 90, nr. 105), míg a PsalBud anyagából e dallam csak Szent Anna himnuszának szövegével maradt fenn (f54 *Lucis huius festa*). Szembetűnő, hogy az apró eltéréseket — a Str-380-on belül és a PsalBud viszonylatában is — a dallamsorok végén lévő háromhangos neumákban találjuk. Hasonló képet mutatnak a pálos forrásokban megőrzött változatok is. Mivel e zárlatokban álló *climacus*-ok és *porrectus*-ok változatosan, olykor szekundokkal kitöltve, olykor azok nélkül jelennek meg, ezért feltételezhetjük, hogy az egyes lejegyzések háttérében egy „teljesen kitöltetlen” dallammodell áll. A PsalBud és a VLelesz azonos dallama képviselheti e modellt, míg a CantPaul a „teljesen kitöltött” változatot, a Str-380 tételei pedig átmenetet képeznek az előbbi két forma között:

PsalBud f54 *Lucis huius festa* = VLelesz f200^v *Ave maris stella*

Str-380 nr. 105	ffede					
Str-380 nr. 77	cchag	ffede				
Str-380 nr. 90	ffede					eedcde
CantPaul 263	cchag	ag	ffede	defedc	ef	eedcde

Következetesnek tűnik továbbá, hogy az első dallamsor kadenciája G, azaz a záró motívum nem lép vissza A-ra, mint ahogy az más, magyarországi hagyományokban megfigyelhető.⁷⁶

⁷⁵ A tétel nem szerepel a régebbi esztergomi kódexekben, legelső magyarországi kézírásos dokumentuma egy XIV–XV. századi pálos diurnále (Göttweig, Stiftsbibliothek OSB, 439, f454^v). Az első esztergomi kódex, melyben megtaláljuk, a XVI. század eleji Szathmáry-breviárium (f511^v), és a nyomtatott *Breviarium Strigoniense*-k közül is csak a XVI. századiakban szerepel. Ld. HollRep 314.

⁷⁶ A-kadenciát találunk PsalBlasii anyagában (RajMel I/1c) és a Kassai pszaltériumban (RajMel I/1b). A RajMel I/1a tételénél, a PsalBud és a VLelesz közös változatának első dallamsorában viszont hibásan olvasható A-kadencia, az eredeti forrásokban a fenti G szerepel! Vö. még Mel 67₁

A kompletórium máriás himnusza (*Lux mundi beatissima*) szintén gyakran visszatérő tétele az esztergomi offíciumnak. Korábban kizárólag pálos változatban volt ismert (CantPaul 244, RajMel Ip/5), ez azonban a himnusz 3. sorában egy, a dallamot is érintő szövegvariánst őrzött meg.⁷⁷ Oláh Mikós pszaltériuma vele szemben szabályos ambrusi strófával, az esztergomi szövegre közli a tételt (nr. 106):⁷⁸

Str-380 nr. 106

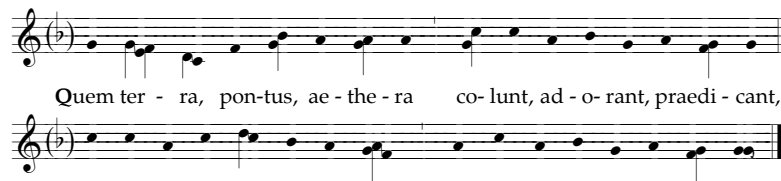

Lux mundi be - a - tis - si - ma, Ma - ri - a splen-di - dis - si - ma,
cae - li, ter - rae no - bi - li - tas, san - cto-rum est fe - sti - vi - tas.

A kompletórium másik, tetszőlegesen választható himnusza (nr. 107 *Fit porta Christi*) hangról hangra azonos a PsalBud és a Str-380 *O Christi mater fulgida* (RajMel I/29b, Str-380 nr. 73) tételével.⁷⁹

Szűz Mária laudesének *Quem terra pontus* kezdetű himnusza a Str-380-ban (nr. 108) csak egyetlen neumával tér el a CantPaul változatától (RajMel Ip/7),⁸⁰ a teljesség kedvéért:

Str-380 nr. 109

Quem ter - ra, pon-tus, ae - the - ra co - lunt, ad - o - rant, praedi - cant,
tri-nam re - gen-tem ma-chi - nam, claustrum Ma- ri - ae ba - iu - lat.

Heiligenkreuz és 67₂ Nevers. A Ráday-graduálban is megtalálható a fenti *Ave maris stella*-dallam, vö. FERENCZI Ilona (közr.): *Graduale Ráday saeculi XVII*. Musicalia Danubiana 16. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1997. 166. E változat az utolsó sor záró *porrectus*-át leszámítva egészen megegyezik a „kitöltetlen” esztergomi dallammal. Az első sor G-zárlata kimutatható, bár rejtve marad benne, ugyanis a sorhatár a népnyelvű alkalmazásban a korábbi második sor harmadik szótagja elé esik.

⁷⁷ A pálos változat 3. sora: „caeli terraeque nobilitas”. Rajeczky a dallamot az *Ad cenam Agni providi* himnusz (RajMel I/25, Str-380 nr. 52) önálló változatának tartja.

⁷⁸ Vö. Mel 712 Verona.

⁷⁹ Vö. Mel 402₂ Klosterneuburg.

⁸⁰ Vö. Mel 16.

Összegzés

Az Oláh-pszaltérium himnáriumának elemzése —a korábbi források anyagától való eltéréseinek és újabb himnuszainak áttekintése— után biztonsággal megállapítható annak forrásértéke a középkori magyar, és különösképpen az esztergomi dallamhagyomány szempontjából.

(1) A Budai pszaltérium himnáriuma —mint az esztergomi himnuszdallamok eddig egyedüli hiteles forrása— elsődleges jelentőségű az új forrás megítélésében. A két himnárium összetartása meggyőzőnek bizonyult.

A Budai pszaltérium fennmaradt 54 himnuszételéből 22 teljes himnusz és 3 töredék dallama hangról hangra ugyanúgy olvasható az Oláh-pszaltériumban, míg másik 23 himnusz és 3 töredék egészen csekély eltérést mutat (pl. nagyobb hangközlépések kitöltése, kisebb módosítások, elírások stb.). Egy étel más *ad notam*-mal, egy másik pedig jelentősen eltérő dallamvariánssal szerepel a két forrásban. Végül egyetlen olyan himnusz dallam található csak a Budai pszaltériumban, a kompletórium önálló tétele (f30 *Te lucis ante terminum*), amelyet nem tartalmaz az Oláh-pszaltérium.

Mindezek alapján az Oláh-pszaltérium teljes zenei anyagára, a zsoltáros rész dallamaira és a himnáriumra úgy tekinthetünk, mint az esztergomi hagyomány hiteles és értékes tanújára.⁸¹ Épp ezért hitelesen esztergominak fogadhatjuk el új forrásunk további 47 olyan dallamvariánsát is (27 önálló dallamot és 20 *ad notam*-ot), melyről a Budai pszaltérium napjainkban már egyáltalán nem, vagy csak töredékesen szolgálhat adattal. Az Oláh-pszaltérium által így először válik ismertté az esztergomi himnárium egy kései, de páratlanul teljes *ad notam*-rendszere (többek között olyan alapvető tételek dallamválasztásaival, mint a köznapis laudes- és vesperáshimnuszoké), a szentekről szóló közös himnuszok esztergomi variánsainak mindegyike, valamint néhány különleges, önálló dallam is. A notálatlanul maradt 5 étellel kapcsolatban csak azt állíthatjuk biztonsággal, hogy a notátor nem találta meg dallamaikat a neki rendelkezésre álló himnárium-mintapéldány(ok)ban, a szokás alapján pedig nem ismerte azok *ad notam*-ját. Hogy volt-e később már általánosan elfogadott *ad notam*-juk vagy önálló dallamuk, további kérdés marad.

(2) A pálos hagyományok forrásaiban fennmaradt himnusz dallamok közül 19 (14 önálló dallam és 5 *ad notam*) esztergomi eredete nyer bizonyítást az Oláh-pszaltérium anyaga révén. A fentiekből 7 étel hangról hangra azonos az Oláh-pszaltériumban és legalább egy pálos forrásban, további két étel korábbi hibás notálását pedig szintén új forrásunk segítségével sikerült helyesen értelmezni.

(3) Az Oláh-pszaltérium —mint új esztergomi forrás— támpontul szolgálhat a többi középkori magyar himnusz hagyomány és a protestáns graduálok kutatásához, segíthet értékelni a fennmaradt és a jövőben előkerülő (teljes vagy

⁸¹ A Szendrei Janka szerint magyar eredetet jelző himnuszok mindegyike megtalálható benne. Ld. SZENDREI: *A himnusz*. 51–54.

töredékes) források anyagát. Ez egyben a magyar gregoriánium-kutatás egy új irányvonalát is kijelöli: e pszaltériumkötet egyedülálló értékei nyomán sürgetőnek látszik a korai liturgikus nyomtatványok irányába kisértésíteni a forrásfeltáró munkát, itthon és külföldön egyaránt.⁸² A fennmaradt összes nyomtatott *Psalterium Strigoniense* felkutatásával az esztergomi zenei hagyomány fejlődéséről tájékoztató újabb emlékekhez juthatnánk, a magyar dallamtörténet további értékes adatokkal gazdagodhatna.

(4) Gyakorlati egyházzenei szempontból is jelentőssé tehető Oláh Miklós egykori pszaltériuma: antifónái és himnuszai hitelesen használhatók az esztergomi zsolozsmák rekonstrukcióiban, himnáriuma segítségével pedig (további esztergomi források felhasználása mellett) lehetőség nyílik a *Psalterium Strigoniense* kritikai kiadásának elkészítésére, amely minden későbbi gyakorlati zsolozsma-kiadás tudományos alapja lehet.

(5) Az Oláh-pszaltérium teljes fakszimile kiadása (ép 1523-as *Psalterium Strigoniense* példány segítségével „digitálisan restaurálva”) a pedagógiában is kiválóan alkalmazható lenne. A liturgikus latin nyelv oktatásához, a korai nyomtatványokban való tájékozódási készség elsajátításához, valamint jól olvasható dallamai miatt a himnusz műfajába való bevezetéshez is alkalmas segédanyagnak bizonyulna.

Laus Deo optimo maximoque.

A tanulmányban használt források és egyéb könyvek rövidítéseinek jegyzéke

CantPaul	Pálos kantuále, XV. sz. vége, Częstochowa, Archiwum Paulinów, 583 R. I. 215.
HollRep	HOLL Béla: <i>Repertorium hymnologicum medii aevi Hungariae. Initia hymnorum, officiorum rhythmicorum, sequentiarum, tractuum, troporum, versuum alleluaticorum cantionumque</i> . Sajtó alá rendezte Körmendy Kinga. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest 2012.
HZag	Himnárium-töredékek, XV. sz., Zagreb/Zágráb, Metropolitanska Knjižnica, MR 21.
IstA	<i>Isztambuli antifonále</i> , XIV. sz., İstanbul/Isztambul, Topkapı Sarayı Müzesi, Deissmann 42, kiadva: SZENDREI Janka (közr.): <i>Az Isztambuli Antifonále (1360 körül)</i> . Akadémiai Kiadó, Budapest 1999.

⁸² A korai nyomtatványok liturgiátörténeti értékét Földváry Miklós István „A római rítus változatainak kutatása II. Módszerek és forráshasználat” című tanulmányában részletesen tárgyalja. Ld. a *Magyar Egyházzene* jelen számában.

- Mel** STÄBLEIN, Bruno (közr.): *Hymnen I. Die mittelalterlichen Hymnenmelodien des Abendlandes*. Monumenta Monodica Medii Aevi 1. Bärenreiter Verlag, Kassel und Basel 1956.
- OAgr** *Ordinarius Agriensis* (Egri ordinárius), kiadva: DOBSZAY László (közr.): *Liber Ordinarius Agriensis (1509)*. Musicalia Danubiana Subsidia 1. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 2000.
- OStr** *Ordinarius Strigoniensis* (Esztergomi ordinárius), kritikai kiadása: FÖLDVÁRY Miklós István (közr.): *Ordinarius Strigoniensis*. Argumentum, Budapest 2009.
- Paul-8** Pálos antifonále, XV. sz. vége, Zagreb/Zágráb, Metropolitanska Knjižnica, MR 8.
- ProcUjh** *Processionale Conventus Ujheliensis Ordinis S. Pauli Primi Eremitis* (Újhelyi pálos processzonále), 1644, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Oct. Lat. 794.
- PsalBud** *Psalterium Budense* (Budai pszaltérium), XV. sz., Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár, Ms. I3c; további két töredéke: MTA Kézirtár, K 480.
- PsalBlasii** *Psalterium Blasii*, 1419 előtt, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Clmae 128.
- RajMel I** RAJECZKY Benjamin (közr.): *Melodiarium Hungariae Medii Aevi. I. Hymni et sequentiae*. Editio Musica, Budapest 1956¹. 1982².
- RajMel Ip** RAJECZKY Benjamin (közr.): *Melodiarium Hungariae Medii Aevi. I. Hymni et sequentiae. Pótkötet*. Editio Musica, Budapest 1982.
- Str-3** Antifonále, XV. sz. eleje, Pozsony/Bratislava, Archív Mesta, EC. Lad. 3 („Knauz 3”).
- Str-7** *Breviarium notatum Strigoniense*, XIII. sz., Praha, Bibliotheca Strahoviensis, DE. I.7, kiadva: SZENDREI Janka (közr.): *Breviarium notatum Strigoniense (s. XIII.)*. Musicalia Danubiana 17. MTA Zenetudományi Intézet, Budapest 1998.
- Str-380** *Psalterium chorale secundum consuetudinem Strigoniensis ecclesiae etc.*, Venetiis, 1523 (Oláh-pszaltérium), München, Bayerische Staatsbibliothek, Res/2 Liturg. 380.
- VLelesz** *Leleszi vesperále*, XVI. sz. eleje, Sopron, Állami Levéltár; korábban Jászó, Premontrei Prépostság könyvtára, „Kézirat 93”.

Melléklet: 2. táblázat

nr.	fol.	hora	ad not.	Str-380	PsalBud (folio)
20	108 ^v	Adv-V	-	Conditor alme siderum	40 (RajMel I/38b)
21	108 ^v	Adv-C	-	Verbum supernum prodiens a Patre	40 ^v : subvenis (RajMel I/18)
22	109	Adv-L	-	Vox clara ecce	40 ^v : increpat pellantur <i>eminus</i> , ab aetere <i>Christus</i> (RajMel I/44)
23	109 ^v	Nat-V1	-	Veni Redemptor gentium	41: decet (RajMel I/65)
24	109 ^v	Nat-L	-	Corde natus ex Parentis	41 ^v : töredék eltérés nélkül (vö. RajMel I/105)
25	110	Nat-V2	-	A solis ortus cardine	41 ^v : canamus principem (RajMel I/77b)
26	110 ^v	Ste	-	Stephano primo martyri	MTA K 480: töredék eltérés nélkül
27	111	Joh	-	De Patre Verbum prodiens	MTA K 480: töredék; <i>Iohannis</i>
28	111 ^v	Inno	-	Salvete flores martyrurum	MTA K 480: többversszakos töredék, belső variánsokkal; <i>Christi insecutor, nascentes</i>
29	112	Epi-V	25	Hostis Herodes impie	MTA K 480: töredék; arripit
30	112	Epi-C	-	Quem non praevalent	-
31	112 ^v	Sabb	-	Deus Creator omnium	29 (RajMel I/62b)
32	113	D70	-	Dies absoluti	29 ^v : adest, queramus (RajMel I/78a)
33	113 ^v	Qu1-V	-	Ex more docti mystico	#
34	114	Qu-C	-	Christe qui lux es	#
35	114	Qu1-L	-	Clarum decus ieiunii	42: töredék, a dallam elveszett
36	114 ^v	Qu2-V	-	Audi benigne Conditor	42: ieiunio (RajMel I/11a)
37	115	Qu2-L	-	Aures ad nostras	42: Aures <i>ad</i> (RajMel I/89b)
38	115 ^v	Qu3-V	-	Iam ter quaternis trahitur	42 ^v : <i>vesperum occasum sol</i> <i>pronuntiat</i> (RajMel I/48a)
39	115 ^v	Qu3-L	38	Iam Christe sol iustitiae	43: eltérő önálló dallam (RajMel I/31)
40	116	Qu4-V	-	Iesu quadragenariae	43 (RajMel I/10b)
41	116 ^v	Qu4-L	-	Summi largitor	43 ^v : <i>unica mundi preces</i> (RajMel I/36)
42	116 ^v	Qu5-V	-	Vexilla regis prodeunt	43 ^v (RajMel I/32a)
43	117	Qu5-L	-	Pange lingua gloriosi proelium	44: transzponált, Str-380 nr. 43 dallamváza felismerhető (RajMel I/102a)

CantPaul	VLelesz (folio)	megjegyzés
201	181 (RajMel I/38c)	
-	-	
-	-	
209	181 ^v (RajMel I/65)	Str-7 f14: <i>ostende, decet, Deum</i>
?	-	PsalBlasii 114 ^v : <i>exordium, alpha et, cognominatus, fuerunt, futura, saeculis</i> (RajMel I/105); HZag f9 ^v : töredék, az eredeti bejegyzés igen közel van Str-hez; <i>alpha, futura, saeculis</i>
?	182: <i>principem</i> (RajMel I/77c)	
?	183: <i>Stephano primo, psallentibus</i> (RajMel I/12)	
225: <i>corpus</i> (RajMel II/9)	184 (RajMel I/61)	
?	184 ^v : <i>Christi insecutor</i> (RajMel I/33)	Szövegváltozat az utolsó előtti szón: VLelesz: „ <i>fluentes</i> ”, HZag: „ <i>florentes</i> ”, Str-380: „ <i>nascentes</i> ”
228: <i>arripit, mortalia, caelestia</i>	185 ^v : <i>arripit</i> (RajMel I/77c)	Str-380: <i>mortalia</i>
-	-	Str-380: csak incipit, távol HZag f10 dallamváltozatától
236: <i>vestiens, decoro</i>	186: <i>polique, vestiens</i> (RajMel I/62d)	
-	186 ^v : <i>absoluti, redeunt tempus adest, quaeramus puro corde</i>	
252: <i>dierum</i>	187 ^v (RajMel I/50a)	
255	188: <i>qui, crederis, beatum praedicans</i> (RajMel I/46b)	PsalBlasii 117 ^v : sok apró eltéréssel (RajMel I/46a)
-	-	PsalBlasii f118: Str-380 nr. 35 variánsa, helyenként eltérő frázisokkal (RajMel I/52)
-	189: <i>fletibus</i> (RajMel I/11b)	
258: <i>nostras, Deus inclina, pietate sola, precamur</i> (RajMel II/14b)	-	
-	189 ^v : <i>occasum sol pronuntiat noctis</i> (RajMel I/48b)	
-	-	
-	190: <i>qui ob</i> (RajMel I/10a)	
-	-	
264: <i>Vexilla</i>	190 ^v : <i>Vexilla, mysterium, patibulo</i> (RajMel I/32c)	
-	-	PsalBlasii f118 ^v : <i>certaminis, nobilem, orbis, vicerit</i> (RajMel I/102b)

nr.	fol.	hora	ad not.	Str-380	PsalBud (folio)
44	117 ^v	Qu6-D	-	Gloria laus et honor (<i>ant. ad processionem</i>)	-
45	118	Qu6-N	-	Rex Christe factor omnium (<i>ad processionem post matutinas</i>)	45: <i>factor</i> (RajMel I/16a)
46	118 ^v	Qu6-N	-	Hymnum dicamus Domino (<i>post processionem</i>)	45: hiányzik a végéről a Kyrie-Christe-Kyrie refrén; <i>dicamus, redemit</i> (RajMel I/71)
47	119	SacSab	-	Inventor rutili (<i>post benedictionem ignis</i>)	-
48	119 ^v	P	-	Salve festa dies (<i>in processione</i>)	-
49	119 ^v	OctP	-	Rex sanctorum angelorum (<i>eundo ad fontem</i>)	-
50	120	1Sabb-L	-	Aurora lucis rutilat	45 ^v (RajMel I/58a)
51	121	1Sabb-V	-	Chorus novae Ierusalem	46 (RajMel I/54a)
52	121	P-C	-	Ad cenam Agni providi	46 ^v : G-re transzponálva (RajMel I/25)
53	121 ^v	Asc	-	Festum nunc celebre	48: töredék, a dallam elveszett
54	122	Asc-C	-	Iesu nostra redemptio	48 (RajMel I/6a)
55	122	Pent-V	-	Veni Creator Spiritus	48 ^v (RajMel I/73a)
56	122 ^v	Pent-C	-	Beata nobis gaudia	48 ^v : F-re transzponálva (RajMel I/26a)
57	123	Pent-L	-	Iam Christus astra ascenderat	49: <i>ascenderat</i> (RajMel I/74a)
58	123 ^v	Trin-V	9	O lux beata Trinitas	49 ^v (RajMel I/19d)
59	123 ^v	Corp-V	53	Sacris sollemniis	49 ^v : <i>corda voces</i> (RajMel I/30d)
60	124	Corp-C	-	Verbum supernum prodiens nec Patris	50 (RajMel I/42a)
61	124 ^v	Corp-L	-	Pange lingua gloriosi corporis	50 ^v : <i>mundi praetium</i> (RajMel I/99b)
62	124 ^v	Ded-V	61	Urbs beata Ierusalem	#

CantPaul	VLelesz (folio)	megjegyzés
-	-	Bakócz 92: <i>puerile, prompsit</i> ; Futaki f67v: <i>puerile, prompsit</i>
-	A <i>Hymnum dicamus Domino</i> itteni dallamára	HZag f13: igen közel Str-hez; <i>factor, credentium, placare votis</i> <i>supplicum</i> (RajMel Ip/3); PsalBlasii 119v: sok apró eltéréssel (RajMel I/16b)
-	191v: a <i>Rex Christe factor</i> variánsára (RajMel I/16d)	
-	-	MNStr f114: <i>rutili, vicibus, sole, ingruit horridum, tuis</i> ; Bakócz 114: <i>rutili, vicibus, sole, ingruit horridum, tuis</i> ; Futaki f86v
-	-	MNStr f140: <i>festas dies, venera bilis, infernum, astra tenet</i> ; Bakócz 124: <i>infernum vicit, astra</i> ; Futaki f98v: <i>venerabilis, vicit, astra</i>
-	-	MNStr f122: <i>angelorum, adiuva</i> ; Bakócz 117: <i>adiuva</i> ; Futaki f93: <i>adiuva</i>
-	-	
267: <i>promat, festum</i>	192: <i>dulcedine promat colens</i> (RajMel I/54b)	
269: <i>canamus</i>	-	
284: <i>nunc, caelorum</i>	193 (RajMel I/30b)	PsalBlasii f121v: <i>celebre, gaudia, scandit ad arduum, caelorum</i>
288: „ad processionem”; <i>amor</i>	-	
294: <i>Creator, mentes</i>	193v: <i>Creator</i>	
297: „ad processiones”, G-dallam	-	PsalBlasii f123: G-dallam; <i>gaudia, reduxit orbita, effulsit, discipulos</i> (RajMel I/26b); Str-380: G-dallam
-	-	Szövegváltozat: PsalBud: „promisso Patris”; Str-380: „promissum Patris” ProcUjh f6: <i>lux, principalis</i> Szövegváltozat: Str-7, PsalBud, CantPaul: „Sacris sollemniis inclita gaudia”; Str-380, ProcUjh: „Sacris sollemniis iuncta sint gaudia”; Str-7 f214: <i>nova, corda, et</i> Str-7 f221: <i>prodiens, exiens</i>
299: <i>lux, principalis</i>	194v (RajMel I/19c)	
300: <i>sollemniis, corda voces</i>	194v (RajMel I/30c)	
-	-	
-	-	Str-7 f213v: számos apró eltéréssel
379: <i>Ierusalem, lapidibus et angelis</i>	198: <i>caelis, lapidibus, et angelico ornatu</i> (RajMel I/99c)	

Melléklet: 3. táblázat

nr.	fol.	hora	ad not.	Str-380	PsalBud (folio)
63	125 ^v	de Purificatione BMV-V	-	Quod chorus vatam venerandus Gratulare Caesarea	MTA K 480: töredék; <i>vatam</i>
64	125 ^v	de sancta Dorothea	-		#
65	126	de sancta Helena	60	Laudemus regem Dominum	#
66	126 ^v	de sanctis post Pascha - V	-	Vita sanctorum decus angelorum Salve crux sancta	47 (RajMel I/87)
67	126 ^v	Inv. & Exaltatio Crucis - V	-		47 ^v : <i>Salve crux</i> (RajMel I/95a)
68	127	Inv. & Exaltatio Crucis - L	73	Lignum [sic!] crucis mirabile	#
69	127 ^v	de sancto Johannes Bap- tista	-	Ut queant laxis	51 (RajMel I/90)
70	128	de sancto Ladislao rege	-	Regis regum civis ave	51 ^v : <i>F-dallam; consors gloriae, patriae</i> (RajMel I/104b)
71	128 ^v	de sanctis Petro et Paulo	67	Aurea luce et decere roseo	52: <i>Aurea, caelos, hac sacra</i>
72	129	de Visitatione BMV - V	51	Assunt festa iubilea	52 ^v (RajMel I/54a)
73	129 ^v	de Visitatione BMV - C	-	O Christi mater fulgida	53 (RajMel I/29b)
74	129 ^v	de Visitatione BMV - L	60	En miranda prodigia	53 ^v : <i>virguncula, Christi gerula, sacratissima</i> (RajMel I/42a)
75	130	de sancta Margarita	-	Pange [sic!] chorus hymnum Dei	-
76	130 ^v	de sancta Maria Magdalena	60	Lauda mater ecclesia	53 ^v : <i>clementia, vitia, gratiam</i> (RajMel I/42a)
77	130 ^v	de sancta Anna	105	Lucis huius festa colat	54: <i>festa, honesta</i> (RajMel I/1a)

CantPaul	VLelesz (folio)	megjegyzés
242: <i>vatum, cecinit, Dei, constat, Maria</i>	201: <i>vatum, repletus</i> (RajMel I/80b)	
-	201 ^v : rossz kulcsrakás (RajMel I/69)	IstA f160: sok apró eltéréssel
-	202 ^v : <i>Gaude felix Hungaria</i> szöveg, Str-380 nr. 93 <i>Exsultet caelum laudibus</i> dallamának variánsára 203 (RajMel I/87)	Paul-8: „Et dicitur in nota <i>Novum sidus emicuit.</i> ” Str-380: <i>vivificum</i>
277		
279: <i>salutis</i>	204: <i>salutis</i> (RajMel I/95b)	
-	-	HZag 18: közel Str-hez; <i>Signum, olim, Christe Redemptor omnium</i> ; Str-380: <i>venustissima</i>
306: <i>laxis, fibris, tuorum, polluti, sancte</i>	204 ^v : <i>fibris, gestorum, tuorum, polluti</i> (RajMel I/90)	
-	206: F-dallam; <i>gloriae, patriae</i> (RajMel I/104c)	PsalBlasii f125: F-dallam; <i>gemma, gloriae, regem, defensor, patriae</i> (RajMel I/104a); HZag f19: G-dallam; <i>gloriae</i>
313: <i>decorans, sacra</i>	206 ^v : <i>roseo, decorans caelos, sacra</i> (RajMel I/95b)	A <i>sacra</i> valószínűleg véletlen elírás a Str-380-ban.
317: <i>In Mariam vitae viam</i> szöveg a nr. 93 <i>Exsultet caelum laudibus</i> dallamvázára, G-re transzponálva (RajMel Ip/4c)	207 ^v : <i>tota</i> (RajMel I/54b)	Szövegváltozat: PsalBud, VLelesz: „ <i>laudum dragmata</i> ”; Str-380: „ <i>laudum dramata</i> ”. Str-3 f79 ^v : javítva; <i>Mariae nunc gaudia, tota psallat ecclesia, laudum</i> ; IstA f296bis: töredékes; Str-380: nr. 72 utolsó szava feletti melizma máshogy osztódik szótagokra, mint nr. 51-nél.
-	-	Str-3 f79 ^v : <i>fulgida, omni gratia, venustissima</i>
-	-	Str-3 f86 ^v : önálló dallamon szerepel; IstA f298: apróbb eltérésekkel; Str-380: <i>virguncula, Christi gerula, sacratissima</i>
-	208 ^v : <i>proelio, quae perfecto passa sub Olibrio</i> (RajMel I/91)	Szövegváltozat: Str-380: „Pange”
320: ld. VLelesz.	209 ^v : önálló dallam (RajMel I/72)	Str-380: <i>clementia, vicia, gratiam</i>
323: az <i>Ave maris Stella</i> itteni dallamán; <i>colat, dignis confrequentas hymnis</i>	210: <i>festā, honesta</i> (RajMel I/1a)	Str-380: <i>festā</i> csak itt skálázik, más- hol kötött climacus van.

nr.	fol.	hora	ad not.	Str-380	PsalBud (folio)
78	131	de Transfiguratione Domini - V	61	Gaude mater pietatis	-
79	131 ^v	de Transfiguratione Domini - L	60	Novum sidus exoritur	-
80	131 ^v	de sancto Laurentio	-	Martyris Christi colimus	54 (RajMel I/86c)
81	132	de Assumptione BMV	-	Gaude visceribus	54 ^v : töredék, ami fennmaradt, az azonos Str-380 nr. 81-gyel (RajMel I/93)
82	132 ^v	de sancto Stephano rege	-	Gaudent caeli nova luce	#
83	133	de sancto Michaelae - V	18	Christe sanctorum decus angelorum	#
84	133 ^v	de sancto Michaelae - L	?	Tibi Christe splendor Patris <i>(notáció nélkül)</i>	#
85	134	Omnium Sanctorum - V	-	Christe Redemptor omnium conserva	#
86	134	Omnium Sanctorum - C	-	Iesu Salvator saeculi	#
87	134 ^v	de sancto Emerico	60	Plaude parens Pannonia	#
88	135	de sancto Martino	-	Martine confessor Dei	#
89	135	de sancta Elisabeth	60	Novum sidus emicuit	#
90	135 ^v	de sancta Katherina	105	Ave Katherina martyr	#
91	135 ^v	de sancto Andrea	?	Andrea pie sanctorum <i>(notáció nélkül)</i>	#
92	136	de sancto Nicolao	-	Exsultet aula caelica	#
93	136 ^v	de apostolis - V	-	Exsultet caelum laudibus	#
94	137	de apostolis - L	96	Aeterna Christi munera	#

CantPaul	VLelesz (folio)	megjegyzés
329: a <i>Pange lingua</i> itteni dallamán; <i>pietatis, regis omnium, quo dilecta</i>	210v: a <i>Pange lingua</i> itteni dallamán; <i>pietatis, dignitatis, regis omnium, quo dilecta</i> (RajMel I/99c)	
-	-	Str-380: <i>clementia, premitur</i>
335: <i>Martyris, tempus, cernua</i>	211: <i>Martyris</i> (RajMel I/86b)	
339	212: <i>festa</i> (RajMel I/93)	
343: <i>Gaude mater Hungaria</i> szöveg, Str-380 nr. 60 <i>Verbum supernum</i> dallamának variánsára	213: <i>Gaude mater Hungaria</i> szöveg, önálló dallam (RajMel I/27)	PsalBlasii f127: <i>Gaude mater Hungaria</i> szöveg, Str-380 nr. 93 <i>Exsultet caelum laudibus</i> dallamán (RajMel I/17); HZag f20v: a VLelesz variánsa; IstA f206v és f296bis: korábbi dallamvariánsok
350: G-dallam; <i>Christe, scandere</i>	214v: G-dallam, CantPaul 350 variánsa; <i>Christe, scandere</i> (RajMel I/81c)	HZag f21: töredék, G-dallam; Str-380: F-re transzponálva, jellegzetes eltérésekkel (incipit, zárószó)
-	-	ProcUjh 21: Str-380 nr. 61 <i>Pange lingua</i> dallamának variánsára
353: <i>famulos</i>	töredékről (RajMel I/70b)	
-	-	PsalBlasii f128v: <i>salutem, miseris</i> (utólag beírt b-vel) (RajMel I/14b)
-	töredékről, önálló dallam (RajMel I/56)	PsalBlasii f128v: saját dallamon (RajMel I/68); Thuz f155v: a <i>Gaude mater Hungaria</i> itteni dallamán; Str-380: <i>Filio, virtute varia</i>
356: <i>artubus</i>	töredékről (RajMel I/24a)	
359: <i>splendore rutilans, iubilat</i>	-	Str-380: <i>conticuit, splendore rutilans</i>
361: <i>Katherina, digna</i>	-	Str-380: <i>begina</i>
-	199: Str-380 nr. 67 <i>Salve Crux sancta</i> dallamára (RajMel I/95b)	
363: a Str-380 nr. 92 távoli variánsa, csak a főhangok azonosak.	200: a Str-380 nr. 92 egy közelebbi variánsa (RajMel I/35)	
366 (RajMel Ip/4b)	#	PsalBlasii f130: G-dallam; <i>Exsultet, laudibus, terra gaudiis, gloria, sacra, sollemnia</i> (RajMel I/17b)
-	#	PsalBlasii f130v: az <i>Exsultet caelum laudibus</i> itteni dallamán (RajMel I/17b); Str-380: <i>mentibus</i> tévesen egy szekunddal lejjebb írva

nr.	fol.	hora	ad not.	Str-380	PsalBud (folio)
95	137	de uno martyr - V	-	Deus tuorum militum	#
96	137 ^v	de uno martyr - L	-	Martyr Dei qui unicum	#
97	137 ^v	de pluribus martyribus - V	47	Sanctorum meritis inclyta	#
98	138	de pluribus martyribus - L	96	Rex gloriose martyrum	#
99	138	de uno confessore	-	Iste confessor	#
100	138 ^v	de pluribus confessoribus - V	?	Deus plasmator cunctorum (<i>notáció nélküül</i>)	#
101	139	de pluribus confessoribus - L	?	Christe lucis splendor vere (<i>notáció nélküül</i>)	#
102	139	de una virgine - V	-	Virginis proles	#
103	139 ^v	de una virgine - L	-	Iesu corona virginum	#
104	140	de una vidua	?	Gratuletur ecclesia (<i>notáció nélküül</i>)	#
105	140	de BMV	-	Ave maris stella	#
106	140 ^v	de BMV - C	-	Lux mundi beatissima	#
107	140 ^v	de BMV - C	73	Fit porta Christi	#
108	141	de BMV - L	-	Quem terra pontus	#

CantPaul	VLelesz (folio)	megjegyzés
368: <i>militum, corona, laudes, martyris, nexu</i>	#	PsalBlasii f131v: számos apró eltérés, diatonizál (RajMel I/41)
-	#	Vö. RajMel I/60
371: a Str-380 nr. 47 <i>Inventor rutili</i> azonosan módosított dallamára	#	HZag f22: saját G-dallam (RajMel Ip/15a), majd utána szerepel a Str-380 nr. 47 <i>Inventor rutili</i> dallamára is (RajMel Ip/15b) apróbb eltérésekkel; PsalBlasii f130v: nem Str variánsa (RajMel I/94); Str-380: a szótagszám eltérése miatt az utolsó sor rövidítve
-	#	PsalBlasii f131v: nem Str variánsa (RajMel I/5); HZag 22v: saját dallam
374: <i>Domini sacratus, laetus meruit, scandere, caeli</i> (RajMel II/13)	#	PsalBlasii f132: <i>sacratus, plebs cuius, laetus, caeli</i> (RajMel I/85)
-	#	
-	#	
376: <i>accipe</i>	#	PsalBlasii f132v: <i>virginis festum, trophaeum accipe</i> (RajMel I/83)
-	#	PsalBlasii f132v: igen közel Str-hez, diatonizál; <i>corona virginum, quem, illa, virgo parturit, vota clemens</i> (RajMel I/13)
-	#	
262: <i>Stella Dei, Virgo felix, porta</i> (RajMel II/1)	200v: <i>alma</i> (RajMel I/1a)	PsalBlasii f115v: számos apróbb eltéréssel (pl. <i>stella A</i> -kadenciával) (RajMel I/1)
244: <i>mundi, Maria splendidissima, terrae[que], sanctorum, festivitas</i> (RajMel II/5)	#	
-	#	PsalBlasii f115v: C-re transzponálva, sok apró eltéréssel
246: <i>terra</i> (RajMel II/7)	#	PsalBlasii f116: sok apró eltéréssel (RajMel I/37)

Descóladislaorege
Regis regū ci-
 uis aue regū gēma la-
 dislae: regni p̄sors glie:
 regem regū es aggres-
 sus: sis defensor idesef-
 sus et athleta patrie.

a. Str-380 nr. 70;

De sancto
 Ladislao
 Regis hymn:
Regis regum cuius aue regum gēma
 Ladislao regni consors gloria regum regum es
 aggressus sis defensor indefessus et athleta patrie.

d. VLelesz 206;

De sancto Ladislao rege hungarie hymnus:
Regis regum cuius aue regum gemma
 Ladislao regni consors glorie regē regum rex
 aggressus sis defensor indefessus et athleta patrie.

b. PsalBud f51^v-52;

gregorius. Laudib: auct: vsus: iurid: de bñfimo rege La-
Regis regum cuius aue regum gēma Ladislao
 regni consors glorie regem regum es aggressus sis defen-
 sor indefessus et athleta patrie. Salu salus hungarie
 rex coheris anglie vas
 for indefessus et athleta patrie celestis gīt aeterno vas dñi

c. HZag f19^v;

Regis regum cuius
 aue regum gemma la-
 dislae regni p̄sors glorie
 regem regum rex aggres-
 sus sis defensor inde fes-
 sus et ad letia patrie.

e. PsalBlasii f125^{r-v}.

2. ábra. Szent László király Regis regum kezdetű
 himnusa középkori forrásainkban.